

LIBERTAS

Nr. 22

Februar 1996

Libertariansk optimisme.

Lars Christensen

Oprørets midler

Steen Steensen

Nobelpris for tiltrængt realisme

Anders Fogh Rasmussen

Fuld beskæftigelse

Friedrich August von Hayek

Interventionisme

Ludwig von Mises

Boganmeldelser

Steen Steensen: Demokratiets rødder

Richard Stevenson: Winning the War on Drugs

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341.

© Libertas 1996 med følgende undtagelser: „Oprørets midler“ (fra Demokratietets rødder) © Steen Steensen 1994; „Fuld beskæftigelse“ bragt første gang i Nationaløkonomisk Tidsskrift i 1946, oversættelse Bent Hansen, nutidig retskrivning Lars Christensen: „Interventionisme“ © Margit von Mises 1979, dansk oversættelse P. Bering.

Libertas er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed, der udgives af selskabet Libertas.

Artikler — signerede eller usignede — udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger. For indholdet hæfter alene forfatterne og redaktionen.

Redaktion

Niels Erik Borges

Christoffer Boe

Mikael Bonde Nielsen

Lars Christensen

HC Hansen

Vestagervej 27

2900 Hellerup

Tlf./fax 39 61 70 79

Per Ørum-Hansen (ansvh.)

Yrsavej 13, 3.

2000 Frederiksberg

Tlf. 38 88 61 15

Fax 38 88 16 86

Indlæg

Redaktionen modtager gerne indlæg af enhver art — f.eks. artikler, boganmeldelser, noveller, essays og illustrationer (fotos, tegninger, diagrammer e.l.) — men påtager sig intet ansvar for materiale, der tilsendes uopfordret.

Indlæg sendes på 3.5" diskette vedlagt papirkopi (Mac eller PC; MS Word 1.0–5.1 eller WordPerfect 4.2–5.1) til HC Hansen.

Libertas udkommer 4 gange årligt og postomdeles til abonnenterne.

Årsabonnement

Personligt (4 numre) ..... kr. 150,00

Biblioteker (4 numre) ..... kr. 350,00

Indbetal på selskabet Libertas' girokonto 80 80 5 77 eller send en check til HC Hansen. Husk fuldstændig angivelse af navn og adresse.

Tillæg for levering udenfor Danmark og Færøerne

Grønland ..... kr. 55,00

Norden ..... kr. 30,00

Øvrige Europa ..... kr. 40,00

Øvrige udland ..... kr. 60,00

Adresseændringer

Adresseændringer bedes meddelt HC Hansen på ovenstående adresse. Udebliver Libertas, kan erstatningseksemplarer rekvireres hos postvæsenet.

Libertariansk optimisme*Kære læser*

BLANDT LIBERTARIANERE eksisterer der en stærk pessimisme med hensyn til mulighederne for trænge staten tilbage og skabe en libertariansk samfundsorden. Ingen vil i dag benægte, at statens vækst det sidste århundrede har syntes umulig at stoppe. Reagans og Thatchers forsøg på i firserne at reducere staten kan i dag siges at være mislykkede forsøg. I dag er skattetrykket i såvel i USA som i Storbritannien højere end det var, da Reagan og Thatcher overtog regeringen.

EN HISTORISK ANALYSE vil vise, at det samme gælder for langt de fleste vestlige lande, hvor de offentlige udgifter og den statslige regulering siden anden verdenskrig er vokset næsten uden ophold. Dette har givet anledning til at hævde, at det på den baggrund står fast i dag, at stater ikke kan afskaffes, at skatterne og det offentlige engagement i økonomien og dominans over individet altid vil vokse.

IMIDLERTID er spørgsmålet, om historisk viden kan give os en viden om fremtiden. En påstand om, at der eksisterer en række regulariteter i den samfundsmæssige udvikling bygger på en række eksplicite antagelser om den menneskelige udvikling. At den menneskelige udvikling er determineret til at følge en forudbestemt udvikling, bygger på en mekanistisk opfattelse af den menneskelige adfærd.

MENNESKELIG ADFÆRD er derimod ikke mekanisk, men derimod fornuftsbestemt, og fornuften fortæller, at libertarianske ideologi er enhver anden ideologi overlegen. Ideers betyding kan ikke undervurderes. Historien har netop været præget af kampen mellem frihedens ideologi og „statismen“. Da „statismen“ er irrationel, er den dømt til at mislykkes.

MODSÆTNINGSVIS er libertarianismen fornuftens ideologi, og netop derfor er det rimeligt at antage, at den før eller siden vil sejre. Libertarianere og andre frihedsorienterede kan fremskynde denne sejr ved dag ud og dag ind at arbejde for at overbevise omgivelserne om frihedens fornuft. Dette forudsætter, at pessimisme afvises, og der siges ja til friheden og fornuften.

*Lars Christensen***Indhold**

Libertariansk optimisme. .... 2 <i>Lars Christensen</i>	Fuld beskæftigelse ..... 10 <i>Friedrich August von Hayek</i>
Oprørets midler ..... 3 <i>Steen Steensen</i>	Interventionisme ..... 14 <i>Ludwig von Mises</i>
Nobelpris for tiltrængt realisme ..... 8 <i>Anders Fogh Rasmussen</i>	Boganmeldelser ..... 19 <i>Steen Steensen: Demokratietets rødder</i> <i>Richard Stevenson: Winning the War on Drugs</i>

Oprørets midler

Civil lydighedsnægtelse og oprettelse af lokale borgerværn er to af lektor Steen Steensens bud på den praktiske side af opgøret med politik og stat.

Af Steen Steensen

Men hvorledes skal oprørsfanen bæres? Hvilke midler står til rådighed for demokratiets genoprettere?

Statsvæksten standser ikke af sig selv. Apparatet er selvforstærkende. En ledende klasse forlader ikke scenen af egen drift. Der må udefra etableres et virkningsfuldt modspil. Et kolossalt nedbrydningsarbejde forestår. Afpolitiseringen udfordrer stærke kræfter i samfundet. Privilegier og magtstillinger opgives ikke uden kamp. Statsmændene forsvarer statsinstitutionerne til det sidste. Kommissærerne slipper ikke sugefødderne fra de ydendes rygge på grund af et par samtaler. Lærestalterne kan forventes at præstere en fanatisk modstand, når linjen til staten kappes over. Telemændene skriger sig hæse. De intellektuelle er ikke vant til modgang. I overklassen føles selv det mindste indhug i bekvemmeligheden som bundløst uretfærdigt. Der vil lyde en infernalsk spektakel fra de mennesker, der har vænnet sig til at leve af andres arbejde. Det bliver en frygtelig kamp.

Opgøret med politik og stat rummer både en ideologisk og en praktisk side. Den idemæssige flanke i opgaven må ikke springes over. I den afdeling handler det om at slå ledelseslagets selvforståelse i stykker. Afsløringen af den moralske komedie bør ikke efterlade nogen rest. Sammenkædningen af magt og moral er i saglig henseende absurd. Magt i større portioner trækker efter sig misbrug ved misbrug. Derimod forekommer den etiske maskerade i det politiske perspektiv logisk. I velfærdsstaterne kan den umuligt undværes. Eliten fremstiller ikke bare sig selv som det godes bærere; den formåner ustandselig befolkningen til social adfærd. Kampagner er den politiske aktivismes sikre vedhæng. Evigt lyder råbet om solidaritet og offervilje, fællesskab og samarbejde. Den strategi tjener som drivmiddel til yderligere herredømme og som oprørsforsikring. Enhed blander cementen til himmelbygningen. Socialiser mennesket og hersk! Den metode stikker dybt i gammelkendt viden. Kollektiv udbytning tegner sig for den mest udbytterige, og kollektiv magt som den mest omfangsrige.

Korrumperende politik

Korrumper mennesket og hersk! Dette middel til magt hører også til de prøvede. Velfærdspolitikken støtteordninger og gaver splitter mennesker op i grupper. Del og hersk-metoden indgår i korrumperingspolitikken. Magthaverne køber sig til fred. Korruptionen i den politiske verden spredes ud som baciller og forgifter hele samfundet. Pengeuddelingen nedbryder det selvstændige menneske. Det gøres afhængigt af staten. Selvhjulpetheden, stoltheden ved at klare sig selv, oprørsånden og modstandskraften knækkes. Menneskene er nu placeret i en styrbar position. Politikretiet kan uden større risiko tage yderligere skridt mod totalstaten.

Politiks korrumperende evne er formidabel. Den vokser og breder sig med aktivismens omfang. Afpolitiseringen behøver såmænd ikke nogen anden begrundelse. Politik er denne verdens svøbe. Når retten til at fælde en personlig dom inddra-

ges, ophører friheden og ansvaret. Da syner individet af intet. Staten er alt. Demokrati som selvstyre betyder menneskets frigørelse fra socialisering og korrumpering. Selvstyre og selvforsørgelse angiver den samme værdi. Al menneskelig værdighed hidrører fra selvhjulpethedens praksis. Et anstændigt samfund er et privat samfund. Civilisation og kultur råder der, hvor mennesker handler individuelt og lever af deres eget arbejde. Markedet er samfundet, der gør etisk adfærd muligt.

I den ideologiske kamp understreger det betimelige oprør ovennævnte vendinger igen og igen. Politik udgør ondskabsrod. Lokkemidlerne er lumske, truslerne mangfoldige og angstens strategi virkningsfuld. De professionelle politikmagere opfindsomhed synes grænseløs. Frem for alt må der i frihedskampen udvises udholdenhed. Stridskraften i det ledende lag svækkes ved uophørlige bombardementer.

Demokratibegrebet danner det centrale omdrejningspunkt i den åndelige træfning. Kun retfærdighedsdemokratiet skyder friheden nedad i samfundet. Der skal ikke købsblås om individets krav på uafhængighed af den offentlige magt. Den naturlige fordring lyder på frihed fra politiske tilrettevisninger. Deltagerdemokratiet har udelukkende værdi i den radikale form. Det repræsentative system i professionel version udgør et slagvåben i overklassens favn. Genindførelsen af retfærdighedsdemokratiet er kampens mål.

Positiv politikerlede

Oprørerne har i politikerleden en vigtig forbundsfælle. Leden ved politikerne er berettiget. Karrieremageren spiller med falske kort. Han optræder i rollen som den lille mands talerør, men fungerer som stormændenes forstærker. Indtil knoglerne må politikerleden næres. Heri er der intet udemokratisk. Demokratiet skal netop ikke defineres politisk. Lovgiveriet fortrænger selvbestemmelsesretten. Selvstyret står på en politikfri flade. Politikerleden er således at skue som et betydningsfuldt middel i afpolitiseringsprocessen.

Politikerlede motiverer til protest. Det er positivt. Ikke desto mindre forekommer en ensidig satsning på dette rædselskab uhensigtsmæssigt. Den højere udgave hedder politiklede. Leden ved politikere fører isoleret set næppe til konstruktive resultater i nedbrydningsopgaven. Politikerleden angiver blot et skridt i den rigtige retning. Under det professionelle repræsentative system nyttede en udskiftning af bestemte politikere ingenting. Afløserne udvikler sig på ensartet vis. Som hovedregel må det antages, at de aktuelle politikmagere er af samme støbning som forgængerne i embedet og efterfølgerne. Adfærdens profitmaksimering udgør den konstante faktor. Politiklede rummer det afgørende perspektiv. Det er politik som fænomen i samfundet, der skal ruller tilbage. Den demokratiske kamp drejer sig om politikens mængde. Reduceres kvantiteten af politik ikke, kan anstrengelserne betragtes som spildte.

Magten skal rystes; ellers flytter den sig ikke. Begynder den at vakle ideologisk, er nedturen indledt. Politik og stat i størrelse fordærver samfundet. Uddannelsessystemet og velfærdsprogrammerne ejer en udbytende og en undertryk-

kende side. Og økologismen er falsk. Uafladelig bør aristokratiets selvforståelse udsættes for kritik og afsløringer. Medicinmænd uden masker mister den magiske kraft.

Stemmeretten værdiløs

Den åndelige kamp undergraver statsautoritetens ideologiske sokler. Men der skal mere til. Der må træffes konkrete foranstaltninger mod polikratiet og baglandet. Oprørets indsats i materiel henseende leverer de udslagsgivende resultater.

Politikkens traditionelle veje kan af naturlige årsager ikke med fordel betrædes. Politik politiserer samfundet. Det afpolitiserer ikke. I den nuværende historiske situation synes stemmeretten værdiløs. Den folkevalgte er blevet et demokratisk problem. Politikens professionalisering fjerner politikeren fra stemmeafgiverne. Forbløffende hurtigt forvandler vælgerens repræsentant sig til magtens repræsentant. Den valgte identificerer sig med den institution, som den pågældende vælges til. Der skabes karrieren. Snart er den folkevalgte en del af systemet. En modspiller er formet.

Magt og kontrol mødes. De folkevalgte som kontrollerende magt smelter sammen med den magt, som de skulle kontrollere. Systemet absorberer sine kritikere. Et interessefællesskab opstår. Magt og kontrol finder fælles fodslag i en gensidig anerkendelse af magten. Magt og kontrol harmoniseres i et nyt magtsystem. Den forenede autoritet etablerer sig på et højere niveau.

Det er vigtigt, at oprørerne ikke lader sig bluffe af partierne programmer. Alt det med højre og venstre, midten, rød og grøn og sort og andre farver betyder intet. Magtens realiteter styrer den politiske proces. Karrierelystne politikere og døde fisk følger strømmen. Ofte vil den såkaldte oppositionsrolle forekomme stærkere end regeringsrollen. Ministrene køber sig til fred. Anskuet i den store kikkert medfører forskellen meget lidt. Retningen er den samme. Således drejer det sig ikke om at diskutere, hvem, der skal have den politiske magt. Det drejer sig om at diskutere, hvordan den politiske magt afskaffes.

At danne et nyt parti på professionelt grundlag tjener heller ikke noget formål. Det skaber nok i starten en del ravage. Men resultaterne er ikke varige. Erfaringen viser, at også oprørspartier opluges i det politiske etablissement. Efter en årække figurerer partidannelsen som parthaver i magtudøvelsen. Ved mahognibordene undergraves idealismen. Magt kan ikke begrænses til en etisk kode, men kun til magt. Repræsentanterne for oprørerne gribes af magtens fascination. Partiet bliver til apparat. I apparatets kollektive atmosfære drænes fuldtidspolitikeren for menneskelig substans. Sammensmeltningen med de traditionelle levebrødspolitikere er fuldendt.

Partivæsnet kan i det hele taget vanskeligt forenes med rettighedsdemokratiet. Partimaskinen bliver en parasit i statslegemet. Partierne kalkulerer iskoldt med deres overlevelse, vækst og indtjening. Intet overgår i vigtighed apparatets fremgang. Det viger ikke tilbage for statsbeskyttelse mod dets egne medlemmer i rodnettets og om muligt mod vælgerne. Gerne modtager partiet penge og eksperthjælp fra staten. En særlig partiånd opstår med den voksende deltagelse i magtens spil. Den udsletter selvstændige personligheder. Atmosfæren i partiværelset fyldes med studehandler og sjakren, prostitution og fornødelse. Lydige partisoldater tildeles lukrative embeder og eksotiske rejser. Stilles ministerstole i udsigt, slukkes de sidste gløder af idealisme.

Vend ryggen til politik. Politik er ikke løsningen på et problem; politik er problemet. Den sætning kan ikke gentages for ofte. Borgerne må derfor aldrig bede politikerne om noget. Lovgivere og ministre skal tværtimod bremses i deres forsøg på at udøve foretagsomhed. At løse samfundets problemer tilkommer ikke den politiske verden. Folkene danner uden tøven front mod de professionelle. Det gælder både om at spænde ben for den resultatsøgende politiker politikeren med visioner og politikeren med pengeposen. Partiet såvel som den folkevalgte udgør et demokratisk problem.

Organisationer ubrugelige

Deltagerdemokratiet, det repræsentative system, parlamentarismen, partiapparater og professionelle politikere, kan ikke bruges til noget i arbejdet for demokratiets genoprettelse. Den politiske verden er de intellektuelles verden.

Men heller ikke de faglige organisationer forekommer anvendelige i modstandskampen. Erhvervenes bureaukratiske sammenslutninger modarbejder individualismen. Parti- og organisationsmagten er skåret over den samme fodsål. Enslydende ord gælder for levebrødspolitikeren og fagforeningspamperen. Disse to skikkelser og deres institutioner snylter på andre menneskers produktive indsats og misbruger de arbejdendes kontingenter og stemmer.

Kombattanterne sammensluttes ret hurtigt. Magt og kontrol mødes. Arbejdstagernes og arbejdsgivernes organismer harmoniseres. Institutionsegoismen forener den oprindelige modsætning. Begge parter ønsker garantier for deres fortsatte eksistens. Utilfredse medlemmer udgør en fælles trussel. Mod kontingentbetalernes individualisme træffes trin for trin foranstaltninger. Enhed tæller som det centrale. Solidaritet og lydhed er ord, der hele tiden lyder fra bossernes munde. I apparater af den natur råder en instinktiv drift til dominans over medlemmerne. Organismens egen velbefindende og trivsel får en selvstændig værdi. Oprørerne i egne rækker kanøfles.

Interessefællesskabet med den oprindelige modpart styrkes i kampen mod lemmerne. Kontrollen nærmer sig den magt, som de skulle kontrollere. Men også den gensidige erfaringshorisont fra magtens korridorer knytter bånd. Det intime samvær om frokostbordet fuldbyrder sammensmeltningen. Organisationsvældet og statsvældet forliges også. Trangen til dirigisme og behovet for de styredes underdanighed etablerer forbindelsen. De faglige foreninger bliver en del af statens autoritet. På dette tidspunkt er organisationernes oprørsdæmpende evne særdeles mærkbar.

Frihedens talsmænd vender ryggen til den strømlinjede organisationsmagt. Dels strider den bureaukratiske organisering af arbejdslivet mod rettighedsdemokratiet, og dels drømmer fagforeningerne ikke om at engagere sig i en frihedskamp.

Men kan et samfund befries uden organisation? Dette spørgsmål forekommer overordentlig ømtåleligt. Frihedsorienterede mennesker bryder sig for det første ikke om hierarkisk opbyggede forbund. Men værre er det, at professionelle sammenslutninger i sidste ende forråder kampens mål. Lederne bedøves af magtens fortryllelse. Henrevet af den opnåede position, svigtes sagen. Organisatorerne lejrer sig under prismekronerne. Striden vindes, men der er ingen sejr. Nye herrer betræder podiet. Organisationsvejen er en farlig vej. I den traditionelle form kan den ikke anbefales. Erfaringen understiller imidlertid den bitre kendsgerning, at de bedst organiserede altid vinder sidste runde i den sociale strid. Dilemmaet

synes uløseligt. Uden organisation lykkes opstanden ikke; med organisation forrådes den. Magtfrie apparater kan ikke skabes.

Protest pulveriseres

Det er nødvendigt med et organiseret modspil over for øvrigheden. Individuelle protester kan som ingenting pulveriseres. Magthaverne har sværmen af love og forordninger bag sig. Polit og domstole står til deres disposition. Oprøreren må tillige regne med modstand fra videnskaben og telefolket. En privat næringsdrivende kan desuden ikke tillade sig at ignorere kame-ræet fra himlen. Satellitterne styrker kommissærernes kampkraft enormt. „Øjet i det høje“ formår ingen enkeltstående rebel at blinde.

Jo mere samfundsbetinget en lovovertrædelse er, desto hårdere straffes den. Uligheden i de middelalderlige samfund forekom dyb og iøjnefaldende. Skellet mellem de materielt besiddende og de fattige var provokerende stor. Følgelig blev tyveri straffet strengt. Skønt nøden ofte gjorde nævnte forbrydelse nødvendig, faldt straffens sværd uden nåde. Velfærdsstaten er i den henseende mild og overbærende. Magten bygger ikke specielt på en materiel overlegenhed. Der er på dette og lignende felter råd til humanisme. Systemoprørere må imidlertid aldrig lade sig vildlede af denne tilsyneladende menneskelighed. Inde bag masken lurer et andet ansigt. Føler systemet sig truet, suser apparatets hammer mod katedret. Ulydighed over for kontrol og øvrighed, planer og tilrettevisninger tolereres ikke. Magten bag skrivebordene vægter efterrettelighed højere end alt andet. Ulydighed udfordrer autoriteten. Systemet straffer for at forsvare sig selv.

Ene kan det enkelte menneske ikke forsvare friheden og ejendommen. En demokratisk forfatning i dag yder langt fra den fornødne beskyttelse. Levebrødspolitikerne har undergravet frihedsrettighederne eftertrykkelig. Individets oprør er heltemodigt. Det aftvinger den største respekt. Men indsatsen er dømt til undergang. Apparatet knuser den kætterske borger. Den bureaukratiske maskine arbejder nådesløst. Der kæmpes ikke mand mod mand, men mand mod system. Bureaukratiet har ingen følelser; det er ansigtsløs anonym og kirurgisk målrettet. Paragrafferne og kollektivismen skærmer mod samvittighedskvaler. Bagmændene ser aldrig ofrene for den administrative vold. Skyldfølelse optræder ikke i et embedsapparat. Det kan i årevis føre sag mod en privat borger. Maskinen opererer ikke med begrebet tilgivelse. Computeren husker alt. Den arbejder efter et skema. Der findes ikke nogen rubrik for medfølelse med ofret. Processen er omkostningsfri. Ren rutine.

For protestanten forholder det sig ganske anderledes. Oprøreren er et menneske med følelser, værdier, ansvar og familie. Systemet sidder med alle stikkene på hånden. Det har tiden for sig. Ofret isoleres, presset øges, det næste træk kendes ikke. Den anonyme magt sønderflenser protestantens psyke. Oprøreren mærkes for livet.

I disse tider fører øvrigheden sig frem i grønne camouflage-dragter. Kolossale udfald mod selvejerkulturen gøres. Løgner om det truede miljø angiver det retfærdiggørende middel for angrebene. De intellektuelle har gennem historien ofte stødt i dommedagshornet. Omfattende ideologier er udtænkt. Økologismen synes i nuets perspektiv at være den hidtil mest profitable. Enorme gevinster i magt, embeder og skatter tilfalder bærerne af de grønne baretter. Markedet bestormes

med politik. De næringsdrivende presses i bund. I Vesterlandene er en samfundsherser af den størrelsesorden ikke set magen til siden feudalstyrets fald. En hær af snyltere klæber sugekopperne fast på de producerendes rygge. Økologismen efterlader i sporet et helt andet samfund, et autoritært og angstfyldt.

Et miljøoprør udgør for nærværende den mest påtrængende nødvendighed. Det grønne korps skal uden vaklen slås tilbage. Hermed er rettighedsdemokratiet dog ikke genvundet. Økologismen skabtes af intellektuelle som et særvåben i kampen mod kapitalismen. Den ekspanderede i velfærdsstaterne under velfærds politikens vinger. Formynderiet udvidede sine grænser. Naturen kom ind under den sociale forsyning. De næringsdrivendes nyttiggørelse af naturressourcerne kunne derved anbringes i en kriminel sammenhæng.

Kampen mod den grønne terror danner den forreste linje i oprørets strategi. Men afpolitiseringen af samfundet stikker dybere. Desuden kan helt nye ideologier og dommedagssyner dukke op. Den slags påfund unddrager sig en nutidig stillingtagen. De intellektuelles opfindsomhed i nævnte retning må aldrig undervurderes.

Oprørets organisation

Men hvorledes kan et folkeligt oprør etableres? En eller anden form for organisation synes uundgåelig. Men organiseringen må ikke udvikle sig til organisation, der ender i en organisme. Markedet er magtneutral. Parti- og organisationsvæsnet er det ikke. Afpolitiseringen bør altså finde sted i en magtneutral praksis.

Eliternes cirkulation fører ikke til frihed. Netop derfor drejer det sig ikke om at erobre den politiske magt. I bogstavelig forstand bør oprøret bruse fra grunden og fastholdes der. Politikken skal afgrænses, holdes ude fra arbejdslivet og privat-sfæren. Fra det lokale stædet etableres zoner uden politik. Det gælder om at rense den civile verden for kommissærer og offentlige fogeder. Bureaukratiet livskraft slukkes, når det hindres i at vokse.

Oprørerne anvender de passive kampformer. Passivitet er magtneutral. Borgerne må altså betjene sig af den civile lydighedsnægtelse. Den metode har før i historien vist sin brugbarhed. Passivitet over for myndighedernes råben er væsentlig mere effektiv, end det normalt menes. Samfundsherser forudsætter føjelighed. Respekten for retten står til enhver tid over respekten for direktivstrømmen. Ulydigheden indebærer en parathed til at ignorere politikmagernes vedtagelser. Det civile går på, at oprøret mod staten føres med ublodige midler. Civil ulydighed er voldsfri i den angrebssmæssige betydning.

Men skal lovenes bud da ikke efterleves? Umiddelbart forekommer svaret indlysende. Ignorerer statens bestemmelser, går retssamfundet til grunde. De stærke og de mest skruppelløse ville i givet fald tage for sig af retterne. Intet over og intet ved siden af loven. Den alene beskytter individet mod overfald og uret.

Uagtet denne tale synes rigtig, er den forkert. Lovene skal ikke under alle omstændigheder adlydes. Den politiske aktivisme erstatter loven med lovgivning. I den situation er borgerne forpligtet på ulydighed. Visse love bør fremdeles respekteres, men lovstrømmen, dirigismen gennem lovene, skal ikke. Pligten til lovydighed forudsætter, at lovene opfylder bestemte betingelser. Loven må være til for individets skyld. Den skal værne om det enkelte menneskes frihed og retssikkerhed. At

beskytte liv og ejendom udgør lovenes egentlige mission. En demokratisk forfatning angiver netop omridset af sådanne frihedsrettigheder. Er lovene ikke i overensstemmelse med Grundlovens ord og ånd, skal de ikke efterleves. Det er ikke nok, at lovgivningens procedurer overholdes. Aldrig må staten udstede bestemmelser, der krænker en fri forfatnings gærde om liv og ejendom.

Folkevalgte fjender

Men akkurat denne brøde forøves. Den politiske aktivisme løber rettighedsdemokratiet over ende. De folkevalgte er blevet folkets fjender. Glem det ikke! I lovgivernes hænder fabrikeres love mod næringsfriheden og den personlige udfoldelsesret. En stat, der kriminaliserer produktivt arbejde, er i moralsk opløsning. Den skal ikke adlydes, men bekæmpes.

Frihedskampen begynder ude i de lokale samfund. Ved gårde og huse, værksteder og butikker, restauranter, fabrikker og fiskekuttere bygges barrierer mod indtrængende kommissærer. Retten til at sanse og tænke selv hævdes til det yderste. Indgreb i arbejdets frihed afvises resolut. Næringsdrift er ikke et anliggende, der vedkommer statsmagten. Love og påbud, forbud og tilsyn, som anfægter ejendomsretten og dispositionsfriheden, ignoreres. Det gælder om at få handlingsplanerne til at bryde sammen.

Megen politisk styring går i opløsning, hvis overvågningsapparatet sættes ud af spil. Korpset af kontrollører skal ikke have ro til at udføre deres arbejde. Kommissærerne bør hele tiden stilles over for en mur af fjendtlighed. Inspektionsskibe, overvågningsfly, biler, lytterudstyr, fotoapparater og måleinstrumenter må udsættes for så virkningsfulde blokeringer, at kontrolleringen ikke kan gennemføres. Øvrighedens forskere skal tillige frustreres. Miljørapporter og lignende undersøgelsesmateriale lægges som bekendt til grund for lovgiveriet og den politiske aktivisme. Undersøgende og tilsynsførende myndigheder har intet at bestille i arbejdslivet. Mister den politiske klasse disse stødtropper, er friheden inden for rækkevidde.

Myndighederne viger for organiseret forsvar. Løst sammensluttede modstandsgrupper, frivillige og på amatørbasis, bør opbygges i hvert eneste lokalområde. Borgerværnet kan forsvarsheden kaldes. Dets opgave er af ren defensiv karakter. Værnet træder kun i funktion, når et menneske eller ejendom forulempes af kontrollerende og undersøgende kommissærer. Borgerværnet kræver ikke noget sekretariat. Ingen ansættes i den forsvarende enhed med løn og titler. Karriere muligheden er udelukket. Deltagerne i borgerværnet passer deres daglige bestilling. Trues en virksomhed af øvrigheds personer, rykker medlemmerne ud. En fysisk blokade foranstaltes. Kommissærerne jages ud af den private zone. Derefter vender udrykningsholdet tilbage til arbejdet.

Et borgerværn af den type rummer mange fordele. Det er let at oprette. Alle og enhver i lokalområdet behøver ikke at være med. En ti-femten familier synes tilstrækkelig. Der er intet i vejen for, at forskellige erhverv indgår i det samme værn. En arbejdsplads med mange medarbejdere kan eventuelt selv etablere en modstandsgruppe mod indtrængende agenter fra den offentlige magt. Det afgørende er, at kommissærerne ved udførelsen af deres kontrolfunktioner støder panden mod en ubøjelig barriere.

Lokal uafhængighed

Funderingen af et borgerværn i en given lokalitet afhænger

ikke af tilsvarende foranstaltninger andre steder. Modstandsenheden kan grundlægges uden videre. Den fordrer ikke nogen landsdækkende tilslutning. Succes med borgerværnet i et område, får ordningen til at brede sig som ringe i vand. Med tiden kan der iværksættes fysiske blokader i samtlige havne, landsbyer og bykvarterer. Om gårde, skibe og værksteder slutter forsvarsgruppen kreds. Telefonkæder sørger for hurtig udrykning. Ved fabrikkens port forlanger stærke arme respekt om arbejdet. Gysende viger mappemændene for den fysiske kraft.

Fra den politiske klasses side kan der forventes ophidsende reaktioner. Borgerværnene opleves med rette som en trussel mod aristokratiets erhvervede privilegier. De intellektuelles udviklingsmuligheder forudsætter et tiltagende herredømme over de mennesker, som skaber det materielle fundament for statens vækst. Overførslerne af ressourcer fra næringslivet til læreanstalterne og de kulturelle institutioner gøres måske også usikre.

Borgerværnenes succes kan næppe undgå at rejse en ny selvbevidsthed i folket. Følelsen af frihed styrker handlelysten. Den fremmer livsmodet og selvstændighedstrangen. De intellektuelle er bekendte med, hvorledes den liberale bølge i sin tid gjorde det af med enevældens styringsmani. Folkene dengang greb det sociale initiativ. De minimerede staten, apolitiserede samfundet, ophævede laugsvæsnet og indførte næringsfrihed. For nutidens intellektuelle udgør tanken om selvstændighed og selvhjulpethed den største fare. Et selvbevidst folk uden skyldfølelse, angst og social underdanighed truer de intellektuelles imperium i basen. Klassen lever af forsorg og formynderi.

Støjen fra teleskærmene vil med stor sikkerhed vokse til det skærende niveau. Agitatorerne får travlt. Økologismens evne til indplantning af skyldfølelse hos producenterne og udbredelse af dommedagsangst må forventes udnyttet til bristepunktet. Demokratiet er i fare, råber levebrødspolitikere. Men også politi og domstole træder i funktion. Myndighederne vil utvivlsomt forsøge at isolere enkeltpersoner fra flokken og slå til. I den situation kommer borgerværnet på den alvorligste prøve. Ubrydeligt må sammenholdet være. Øvrigheden bør ikke få held til at individualisere modstanden. Absolut enhed i værnet fordres. Holder det kollektive bånd, vakler den offentlige magt. Sagen kan ikke håndteres juridisk. Bøder og fængselsstraffe gøres umuligt at eksekvere. Polikratiet tvinges til at anderkende folkets forsvar som oprørshandlinger.

Civil lydighedsnægtelse er særdeles virkningsfuld. Den forekommer specielt velegnet i kampen for rettighedsdemokratiet. Rigtigt anvendt garderer metoden mod karrieremageriet og pampervældet. Den avler ingen succesrige ledere, der kan købes. Samtidig placerer den passive modstand volden på myndighedernes side. Herved får den politiske klasse vanskeligt ved at vinde den moralske kamp. Den omstændighed styrker yderligere følelsen af selvværd i oprørsrækkerne. Frihedsbruset ryster aristokratiets selvsikkerhed. En demokratisk proces er sat igang.

Et effektivt net af borgerværn stopper statens fremdrift. Overvågningssystemet går i opløsning. Initiativet glider den offentlige magt af hænde. Det har ingen mening at udstede kommandoer, som ikke efterleves. Polikratiet gribes af rådvildhed. Fornylesretten befinder sig i folkenes favn. Nu gælder det om at rense den økonomiske og kulturelle sfære for politik. Ud fra den lokale base befries stadig bredere zoner. Hvor

staten krænges tilbage, rykker markedet frem. Hvert skridt i den retning betyder en sejr for demokratiet.

Borgerværnene bremser staten, men demonterer den ikke. Den passive modstand får lovstrømmen mod næringslivet bragt til ophør. Politikmagerne trækker følehornene til sig. Af frygt for det værre giver de afkald på en del forordninger. Oprørerne må imidlertid regne med, at statsmændene uafsladelig pønser på et come back. Aftager modstandsviljen i oprørernes rækker, påbegyndes modangrebene. Intakte statsorganer gør indfald i det mistede terræn. Således kan det forekomme nødvendigt at udvide den passive modstand med endnu et element.

Trumfkortet

Den civile ulydigheds trumfkort hedder skattenægtelse. Dette våben slår alle andre demokratiske kampmidler af marken i effektivitet. Af samme grund er det vanskeligt at bringe denne kleppert i spil. Ethvert regime forsikrer sig mod skatteoprør. Allehånde forholdsregler indbygges i systemet. Skattenægtelsen står for magthaverne som den ondeste drøm. Parasitterne skælver ved den blotte tanke om blokering af pengestrømmen. Frygten er velbegrundet. Så godt som alle bondeoprør og folkelige opstande gennem historien synes at have rummet afgørende bestanddele af skattenægtelse. Beskatningen opfattedes som de mægtiges ran af de arbejdendes frugter. Sjælden fik opstandene varig betydning. Repressalierne indfandt sig prompte. Mangen skatteoprører måtte træde trappen til skafottet.

De kapitalistiske samfunds skatteopkrævning var skånsom. Samme tale kan ikke føres om velfærdsstaterne. Den kolossale uproduktive overbygning forudsætter en beskatning af stor størrelse. Godhedsløbet i den politiske arena, konkurrencen om det sociale mesterskab, koster uhyre summer. Bestikkelsesbeløbene til organiserede hylekor og opinionsdannende vælgergrupper forekommer heller ikke billigt. Udgifterne til de intellektuelles krav om uddannelse og embeder unddrager sig et realistisk skøn. Gratisydelse, kulturtilbuddene og elitens rejseri forøver også et mærkbart tryk på den produktive økonomi. De intellektuelles udbytningsformer kræver en evigt flydende strøm af sociale fraser. Den politiske klasse bedøver tillige producenterne med salver af angst, skyld og dommedagstrusler. Risikoen for skatteoprør skal hele tiden forebygges.

Gennemførelsen af et skatteoprør kræver forberedelse og omtanke. Den spontane nægtelse vinder kun kortvarige sejre. Der kan forventes en desperat og beslutsom reaktion fra myndighedernes side. Appellen til skattenynderne bærer formentligt hurtigt frugt. Præmien hæves for velfærdsstatens bestikkelses- og korrupperingsforsøg. Afhængigheden af støtten skaber afhængighed af systemet. Desuden vil aristokratiet uden betænkning spille den handicappede ud som trumf. Oprørerne tegnes i karikatur som asociale og hjerteløse. Syge, gamle, arbejdsløse og enlige mødre skubbes frem på skærmen opløst i gråd og fortvivlelse. Det er således afgørende for skattenægterbevægelsen, at den præciserer målet med ulydigheden. Aktionen sigter ene og alene mod forvaltningsapparatet, læreanstalterne og aristokratiets særrettigheder. Forsyningslinjerne til den herskende klasse skal brydes. Det drejer sig om at stoppe udbytningens kilder, at udsulte statens vækster. De mægtiges privilegier smuldrer af mangel på materielle tilførsler.

Der kan ikke advares nok mod det ledende lags modtræk.

Alle fraserne om solidaritet med de svage kommer til at dundre fra systemets højtalere, og staklerne frembæres på den psykologisk mest hjerteskrærende facon. Tillige mobiliseres samtlige andre undertrykkelsesmidler i statens varetægt. Magtens sande ansigt træder i karakter. Maskerne falder, sminken smelter, hårdheden mejsles i fuld figur. Just derfor må den civile ulydighed organiseres målrettet. Her slår borgerværnene næppe til. Skattekædernes oprør kræver større tyngde og bredde. Mere organisation, styring og fasthed fordres. En varig løsning af beskatningsspørgsmålet hører ind under rettighedsdemokratiets nærmere udformning, herunder støbningen af de forfatningsmæssige frihedsgarantier.

Nobelpris for tiltrængt realisme

Den seneste nobelprismodtager i økonomi, Robert E. Lucas, er en ledende figur blandt de nyklassiske økonomer, der har skabt en modrevolution mod keynesianismen. Med teorien om rationelle forventninger har Lucas påvist, at politikernes forsøg på manipulation med økonomien er frugtesløse.

Af Anders Fogh Rasmussen

Så gik Nobelprisen i økonomi atter en gang til een af de berømte Chicago-økonomer, Robert E. Lucas. Han er blot den seneste i en perlerække af liberale økonomer, som i de senere år har modtaget anerkendelse i form af Nobelprisen: Milton Friedman, George Stigler, James Buchanan, Ronald Coase og Gary Becker.

Robert E. Lucas har især beriget den økonomiske videnskab med to teser. For det første, at politikere ikke kan gøre den store forskel i den økonomiske politik. I hvert fald ikke uden at snyde folk. For det andet har Lucas vist, at såkaldte makroøkonomiske modeller — f.eks. finansministeriets model, ADAM — ikke egner sig til at vise, hvordan en helt ny økonomisk politik virker.

Lucas har kort sagt bibragt den økonomiske videnskab lidt tiltrængt realisme oven på de mange år, hvor både økonomer og politikere troede, at de kunne redde verden.

I tiden efter Anden Verdenskrig mente de fleste, at politikerne både kunne og skulle gribe aktivt ind i økonomien for at øge vækst og beskæftigelse. Det var en periode, hvor Keynes' tænkning dominerede. I økonomikredse var der en udbredt tillid til, at regeringer kunne hindre økonomiske tilbageslag ved at manipulere med finans- og pengepolitikken. Stabiliseringspolitik blev betragtet som en af det politiske systems fornemste opgaver. Og intet modsagde den økonomiske konsensus. De fleste økonomier voksede hurtigt uden voldsomme kriser og uden høj inflation.

Frugtesløs politik

Men i begyndelsen af 70'erne begyndte tilliden til den keynesianske konsensus at forsvinde. Det meste af verden oplevede stagflation dvs. en kombination af lav vækst, høj ledighed og høj inflation. Det kunne keynesianske økonomer ikke forklare.

Det gik op for mange økonomer, at politikernes forsøg på at skabe stabilitet i virkeligheden bar en væsentlig del af skylden for den manglende stabilitet i økonomierne. Den monetaristiske modrevolutionen gik igang under ledelse af Milton Friedman. Denne modrevolution blev skubbet endnu længere af de såkaldt nyklassiske økonomer. Her er Robert Lucas den ledende figur.

Robert Lucas har påvist det frugtesløse i, at politikerne forsøger at føre en finans- eller pengepolitik for varigt at øge beskæftigelsen. Det fører blot til inflation og højere rente. Det skyldes, at aktørerne på markedet, dvs. producenter, distributører og kunder, slet ikke er så dumme, som man har gjort dem til. De kan godt gennemskue politikernes forsøg på at manipulere med økonomien.

Grundlaget for Lucas tænkning er teorien om „rationelle forventninger“. Økonomer har selvfølgelig længe forstået, at

forventninger dvs. de gæt, som folk har om fremtiden, spiller en central rolle i økonomien.

Men når de keynesianske økonomer skulle gætte, hvad fremtiden ville bringe, så kikkede de altid bagud. Sådan fungerer tingene ikke i virkeligheden. Morgendagens priser ligner ikke nødvendigvis gårsdagens. Ifølge Lucas er folk klogere. De ved godt, at et pludseligt hop i oliepriserne eller en ny økonomisk politik kan ændre forholdene markant i forhold til tidligere.

Mennesker lærer af deres fejl. De kan f.eks. godt gennemskue, når politikerne forsøger at nedsætte deres realløn ved hjælp af inflation. Men teorien om „rationelle forventninger“ er ikke en teori om, at mennesker kan se ud i fremtiden. Bestemt ikke. Mennesker med rationelle forventninger vil også begå fejl. Bare ikke de samme hele tiden.

Den amerikanske præsident Lincoln sagde det sådan set meget præcist: Man kan snyde alle mennesker engang imellem, og man kan snyde nogle mennesker hele tiden. Men man kan ikke snyde alle mennesker hele tiden.

Ifølge Lucas er producenter, distributører og kunder på markedet i besiddelse af nogenlunde samme information som politikerne. Derfor tilpasser de sig hurtigt f.eks. til situationen. De ved godt, at lavkonjunkturer er noget forbigående. Derfor tilpasser de sig til situationen. De udjævner så at sige selv konjunkturerne. Derfor er det ikke nødvendigt, at politikerne forsøger sig med store forkromede keynesianske stabiliseringsprogrammer.

Aktørerne på markedet ved nemlig også godt, hvad konsekvenserne bliver, når politikerne forsøger at mindske arbejdsløsheden ved hjælp af en ekspansiv finanspolitik eller en lempelig pengepolitik. De ved, at det vil medføre højere inflation — på længere sigt. Derfor indretter aktørerne sig med det samme på fremtiden. Og dermed sker der kun det, at priserne stiger med det samme uden nogen effekt på reale størrelser såsom produktion og beskæftigelse.

Et af de mest kendt eksempler på den slags handler om folks forventninger om lønninger og priser. Hvis lønmodtagerne forventer en stigende inflation i det kommende år, vil de kræve højere pengelønninger, for i det mindste at kunne bevare samme realløn. Og så er man reelt lige vidt. Der er ikke skabt ekstra skub i økonomien.

I gamle dage troede de keynesianske økonomer og deres allierede i de socialdemokratiske partier, at man kunne lave en „byttehandel“ mellem inflation og ledighed. Men der er ingen byttehandel. Kun hvis man kan overraske (eller snyde) folk ved at handle helt uventet. En systematisk penge- eller finanspolitik vil imidlertid altid være forventet, siger Lucas. Og dermed vil den være uden effekt som stabiliserende instrument i økonomien.

Hvis politikerne bliver ved med at tro, at de kan narre folk til at gå ned i realløn ved hjælp af inflation, så sker der kun en

ting. Folk vil indrette deres forventninger efter inflationen. De vil begynde også at kræve kompensation for inflation, allerede før priserne er steget. Og det skaber stagnation.

Hvis folk mister tilliden til regeringen, fordi den forsøger at snyde dem gennem indgreb, så kan mistilliden i sidste ende betyde ustabilitet.

Det bedste er derfor en troværdig økonomisk politik, hvor man f.eks. fra regeringens side signalerer, at man vil afholde sig fra at komme med en masse indgreb i økonomiens „efterspørgselside“. Dvs. forbrugsmuligheder m.m.

Lucas' budskab til politikerne er, at de skal koncentrere sig om „udbudssiden“ i økonomien, hvis de vil bidrage til at forbedre vækst og beskæftigelse. De skal ophæve monopoler, holde inflationen i ro, nedsætte marginalskatter, ændre dagpenge-regler osv.

Politisk pilfingeri

Det helt centrale i Lucas' teori er, at politikere ikke kan sætte fornuftig gang i økonomien — politikere kan derimod skade økonomien med deres pilfingeri. Politikere kan derfor ikke „kickstarte“ den økonomiske aktivitet.

Lidt efter lidt er det ved at blive tydeligt, at den store finanspolitiske lempelse i 1994 stort set ikke haft nogen effekt på den samlede BNP-vækst. Det dokumenterer Finansministeriet selv i sin Budgetoversigt fra oktober 1995. Her fremgår det, at den såkaldte finanseffekt i 1994 er blevet nedjusteret fra 0,7 procentpoint til nu kun 0,2 procentpoint. Det indebærer, at finanspolitikken kun har „bidraget“ til den økonomiske vækst med 0,2 procentpoints.

Og hvad var så grunden til, at den finanspolitiske lempelse ikke „skabte“ nævneværdig vækst? Det skyldtes en kraftig rentestigning i sidste halvdel af 1994, som igen hang sammen med den finanspolitiske lempelse. Regeringens ekspansive finanspolitik skabte frygt for inflation og mangel på arbejdskraft. Det var da heller ikke politikernes indsats, men derimod det internationale opsving, som satte gang i dansk økonomi i slutningen af 1993.

Man kunne ønske, at Finansministeriet også ville tage en anden af Lucas' pointer alvorligt. Lucas har vist, at makroøkonomiske modeller — såsom ADAM — er ganske dårlige til at gætte på, hvad der sker, hvis man for alvor ændrer den økonomiske politik.

Lucas har vist, at de gængse makroøkonomiske modeller ikke er stabile ved ændringer i økonomisk politik. Derfor kan de ikke rigtig bruges til vurdering af ændringer i den økonomiske politik.

Modellerne er bygget op omkring „strukturelle parametre“ dvs. tal der forklarer, hvordan variable såsom inflation, skatter og oliepriser hænger sammen indtil i dag. Problemet er, at disse parametre kan ændre sig, når forventningerne ændrer sig — dvs. når den økonomiske politik ændrer sig.

Hver gang politikere lancerer en ny økonomisk politik, så ændrer markedernes forventninger sig. Og derfor kan man ikke uden videre bruge de hidtidige modeller. Man tager nemlig ikke højde for menneskers rationelle forventninger.

Realisme

Robert Lucas har bibragt den økonomiske videnskab en god portion realisme. Det bør politikerne tage bestik af. De bør koncentrere sig om at fjerne de regler, der hindrer markederne i at fungere, fremfor at spille tid på at forsøge at

„kickstarte“ økonomien. Når man i stedet afregulerer markeder og øger folks incitament til at arbejde, giver det ikke noget stort udslag i de gængse makroøkonomiske modeller. Men det er den eneste form for sund økonomisk politik.

Hvis der er modstrid mellem modellen og den sunde fornuft, så er det den sunde fornuft, som bør gælde. Politikere bør stille nogle rammer og spilleregler op — og derefter holde fingrene af fadet!

Fuld beskæftigelse

Den 14. januar 1946 besøgte en af dette århundredes største liberale tænkere, Friedrich August von Hayek, Nationaløkonomisk Forening i København. Hayek forelæste om fuld beskæftigelse, et emne der til stadighed har optaget politikere og den offentlige opinion i de forgangne halvtreds år. Alligevel er Hayeks analyse fortsat særdeles relevant.

Af Friedrich August von Hayek

Da jeg agter at fremsætte mange kritiske bemærkninger til de gængse teorier om „fuld beskæftigelse“, vil jeg gerne straks understrege, at jeg betragter opnåelsen af et højt og stabilt beskæftigelsesniveau for en af de vigtigste opgaver for demokratisk statskunst. Netop fordi jeg anser dette for så vigtigt for bevarelsen af frie institutioner, er jeg dybt bekymret over udsigten til, at man sandsynligvis vil gribe til forholdsregler, som enten slet ikke vil føre til målet eller kræve en unødvendig høj pris — en pris så høj, at jeg tvivler om, at ret mange mennesker ville regne det par procent ekstra beskæftigelse, som disse forholdsregler måtte sikre i det korte løb, for at være prisen værd.

Lad mig imidlertid med det samme fremhæve, at jeg ikke er i tvivl om, at det offentlige i denne henseende har en meget vigtig, ja endog afgørende rolle at spille. Striden står ikke for eller imod offentlig indgriben, men om hvorvidt regeringen handler på grundlag af rigtige eller forkerte teorier. Hvad jeg har at sige bliver derfor i det væsentlige en undersøgelse af de alternative teorier, der ligger til grund for de forskellige planer, og navnlig at gendrive den underkonsumptions- eller efterspørgselsdeficitforklaring på nedgangen i investeringerne, på hvilken de fleste gængse planer om en „fuld beskæftigelses“-politik baseres.

Disse planer stiler alle mod det maksimum af beskæftigelse, som kan opnås med monetære midler i det korte løb og derfor med en given fordeling af de forhåndenværende ressourcer, arbejdskraft såvel som kapitaludrustning mellem de forskellige erhverv. Det er ønskværdigheden af denne korttidspolitik, jeg betvivler, den forekommer mig at være uforenelig med et stabilt, højt beskæftigelsesniveau i et frit samfund.

At man altid ved hjælp af en tilstrækkelig monetær ekspansion kan forøge beskæftigelsen hurtigt, er naturligvis ikke nogen ny opdagelse. Det har længe været alle inflationisters og „soft money“-folks hovedargument. Og enhver, som har gennemlevet en af de store inflationer, kan ikke på nogen måde være i tvivl om dets rigtighed. Udover dette, at en *tilstrækkelig* forøgelse af konsumgodeefterspørgselen vil forøge beskæftigelsen, er der imidlertid endnu en lære at drage af denne erfaring, og det er, at for at opretholde beskæftigelsesniveauet, må ekspansionen skride frem i en vis progression. Dette viste sig særlig tydeligt under den store tyske inflation, gennem hvilken beskæftigelsesniveauet for det meste var meget højt. Det interessante punkt er, at hver gang inflationsgraden, det forhold, hvori penge og kredit blev forøget gennem en tidsperiode, dæmpedes ned, blev arbejdsløsheden straks forøget, skønt priser og indkomster stadig steg, blot i en langsommere takt end tidligere.

Begrebet fuld beskæftigelse

Når jeg definerer „fuld beskæftigelse“ som det maksimum af beskæftigelse, der kan opnås med monetære midler i det korte løb, anvender jeg udtrykket i den betydning, hvori det nu almindeligvis bruges, og hvori jeg tror, det uomgængeligt må bruges i politiske debatter. Men herved øver jeg ikke fuld retfærdighed mod dette

farlige udtryks skaber, Lord Keynes.

Keynes indførte begrebet i en strengt teknisk forstand, hvor det blot betyder det beskæftigelsesniveau, som kan fremkaldes ved monetær ekspansion, *uden* at man afstedkommer en stigning i priserne på konsumgoder. Keynes er sædvanligvis ganske på det rene med, at den arbejdsløshed, som således kan fjernes, på ingen måde er al arbejdsløshed. Han har lejlighedsvis nævnt tal i nærheden af 1 mill. som det antal arbejdsløse, der ville findes i England under det, han kalder „fuld beskæftigelse“ — i den tekniske betydning — noget meget forskelligt fra fuldstændig beskæftigelse, beskæftigelse af alle og enhver. Det betyder ikke fravær af arbejdsløshed, men kun fravær af det, Keynes har givet navnet „ufrivillig arbejdsløshed“. Hvor stor en andel af den samlede arbejdsløshed, der i forskellige lande og på forskellige tidspunkter er af denne ufrivillige karakter, er meget tvivlsomt.

Keynes synes selv nu og da i sin *General Theory* at være blevet vildledt af sin ulykkelige udtryksmåde; efter at han har brugt megen kraft på at forklare den særlige betydning af det nye udtryk „fuld beskæftigelse“ og grundene til „ufrivillig arbejdsløshed“, glemmer han alt vedrørende distinktionen, når han spørger, hvor vigtigt fænomenet er i praksis, og så blot peger på arbejdsløsheden i al almindelighed som vidnesbyrd om udbredelsen af det onde, som hans „fuld beskæftigelses“-politik skal helbrede.

Når dette kan ske for Keynes selv, må man ikke blive forundret, om det sker til stadighed i den populære debat, og om udtrykkets højst tekniske betydning ganske tabes af syne. Men at insistere på fuld beskæftigelse i den populære betydning er noget ganske andet end at ønske fuld beskæftigelse i den keyneske forstand. Af denne grund er det, at indførelsen af dette vildledende udtryk efter min mening har været en stor ulykke, og jeg tror ikke, det vil vare længe, før alle de, som ønsker en fornuftig beskæftigelsespolitik, vil beklage, at udtrykket nogensinde er blevet opfundet. Jeg tror, at dets anvendelse og det meste af, hvad det i populær diskussion omfatter, vil vise sig at være den alvorligste hindring for opnåelsen af de mål, som de, der har indført det, mest har på hjerte.

Grunden hertil er, at en politik, som stiler mod det maksimum af beskæftigelse, der kan nås i det korte løb gennem monetær ekspansion, ikke blot nødvendigvis må tilslige at give folk beskæftigelse, hvor de tilfældigvis befinder sig, det vil sige i de industrier og lokaliteter, som de foretrækker, og således tendere mod at forstærke den skæve fordeling af ressourcerne, som er den virkelige årsag til mangelen på stabilitet, men også at den tenderer mod at give en yderligere stimulans til udvidelse i netop de industrier, som allerede er overudviklede, og således tenderer mod at forstærke den manglende stabilitets underliggende årsager.

Før jeg fortsætter, er det nødvendigt at skelne mellem de dele af forklaringen på arbejdsløshed, og særlig den cykliske arbejdsløshed, som størsteparten af økonomerne nu er enige om, og den del af deres forklaring, hvor i hvert fald jeg finder det umuligt at anerkende de synspunkter, som ligger til grund for de moderne „fuld

beskæftigelses"-planer. Jeg tror, der er praktisk talt fuld enighed om den kendsgerning, at de større arbejdsløshedsbølger begynder med en nedgang i investeringsgodeindustriernes aktivitet. Beskæftigelsen i disse industrier og den indkomst, som indtjenes i dem, begynder sædvanligvis at falde på et tidspunkt, hvor konsumefterspørgselen stadig er for opadgående. Men fremkomsten af arbejdsløshed og indskrumpningen af indkomsterne i en vigtig del af industrien ændrer hurtigt dette. Og der kan ikke være nogen tvivl om de konsekvenser, som vil følge, hvis indkomsterne og dernæst konsumefterspørgselen begynder at formindskes *i det omfang*, hvori dette vil indtræde, når en større del af industrien indskrænkes. Vi kommer ind i deflationens onde cirkel, en kontraktionsproces, som nærer sig selv, idet enhver efterspørgselsreduktion fører til et fald i indkomsterne, og ethvert fald i indkomsterne fører til en ny efterspørgselsreduktion.

Der har aldrig været nogen tvivl om nødvendigheden af så vidt muligt at hindre dette gennem en passende indsats fra de monetære autoriteters og regeringens side. Ikke alene ser jeg ikke nogen hindring for en kreditpolitik, som modarbejder disse tendenser, og for en dygtig tidsmæssig fordeling af offentlige arbejder, som kan hindre deflationen, men jeg betragter disse som både yderst ønskværdige og faktisk uundværlige.

Men dette er ikke det samme som at sige, at man ved hjælp af disse midler bør trænge efter at opretholde pengeindkomsterne på den maksimale størrelse, som man er nået til, eller at man herigennem ubegrænset skulle kunne forlænge højkonjunkturen og holde beskæftigelsen oppe på det maksimum, som en gang er nået. Det er på dette spørgsmål, meningene deler sig skarpt, og hvor de forskellige synspunkter på, hvilken politik som er ønskværdig, i sidste ende skyldes en forskel i de teoretiske anskuelser om den initiale årsag til nedgangen i investeringens rentabilitet.

Den anskuelse, som i de senere år nok en gang er kommet i forgrunden, og hvorpå de populære „fuld beskæftigelses“-planer er grundet, forklarer den initiale nedgang i investeringerne, som starter hele den kumulative kontraktionsproces, ved hjælp af de samme årsager, som virker senere, når kontraktionsprocessen en gang er godt undervejs: en utilstrækkelig konsumefterspørgsel. Denne anskuelse fører til den konklusion, at hvis blot konsumefterspørgselen kunne holdes på et tilstrækkeligt højt niveau, ville investeringen også holde sig på et tilstrækkeligt højt niveau, og der ville ikke opstå nogen yderligere vanskeligheder.

Jeg må indrømme, at dette er den opfattelse, som almindelig sund fornuft uden hjælp udefra når frem til ved første øjekast, og det har altid været praktikeres opfattelse; men først fornylig er en betydelig del af de ansvarlige økonomer efter i generationer at have bekæmpet denne anskuelse pludselig vendt rundt og har givet deres støtte til denne populære tankegang. De fleste af dem betragter den grundlæggende påstand som så selvindlysende, at den ikke kræver megen forklaring. Det eneste udtrykkelige argument til dens forsvar, som jeg har været i stand til at finde, ser så nogenlunde ud som følger — hvor de kendsgerninger, man går ud fra, er temmelig almindelig anerkendte, men de konklusioner, man drager ud fra dem, på ingen måde synes mig berettigede.

Uberettigede argumenter

Argumentet tager sit udgangspunkt i den iagttagelse, at et samfund på samme måde som et individ er tilbøjelig til at opspare en større del af sin indkomst, jo rigere det bliver, eller for at udtrykke det på den måde, der nu er moderne, at den del af successive indkomstilvækster, der gives ud til konsumgoder, vil tendere mod at blive mindre og mindre. Dette fald i konsumpropensiteten¹ med stigende indkomst er utvivlsomt rigtigt som en almindelig tendens i det korte løb. Det er

imidlertid interessant at bemærke, at dette synes at gælde og af denne teori fortalere nu hævdes kun at gælde for det korte løb d.v.s. for de cykliske indkomstsvingninger, og at den andel af sin indkomst, som samfundet over en årrække opsparer, gennem lange perioder synes at være tilnærmelsesvis konstant.

Det er på underkonsumtionsteoriens næste trin, jeg ikke længere kan være med. Den hævder simpelthen, at hvis den andel af indkomstilvæksten, som opspares, stadig forøges, må man før eller senere nå frem til et punkt, hvor det, der gives ud til det løbende udbud af konsumgoder, ikke længere er tilstrækkeligt til at aftage de stigende mængder af sådanne goder fra markedet til lønnende priser. Udbudet overstiger efterspørgselen. Priserne falder, investeringen skæres ned, og vi står allerede ved begyndelsen til kontraktionens svikmølle.

Alt dette lyder meget plausibelt, så længe man ser bort fra en omstændighed af afgørende betydning. Og her kan jeg igen hævde, denne gang i egen favør, at der praktisk talt er almindelig enighed om selve kendsgerningen. Men det, der synes at være dens indlysende betydning for det anførte argument, bliver sædvanligvis ignoreret.

Denne vigtige omstændighed er, at svingningerne i beskæftigelsen er størst i de industrier, som producerer kapitalgoder, og at følgelig det største antal arbejdsløse i lavkonjunkturen findes i disse industrier. Når man arbejder sig op fra en depression, vil en meget stor del af forøgelsen i beskæftigelse og produktion, til tider den største del, finde sted i kapitalgodeindustriene. Dette er af den største betydning for virkningen af den forøgede opsparingsrate. Hvis forøgelsen i produktionen var sammensat af kapitalgoder og konsumgoder i *samme* forhold som den samlede produktion før forøgelsen, ville opsparingstilvæksten virkelig føre til en svigtende konsumefterspørgsel — det vil sige, at efterspørgselen efter konsumgoder ville stige mindre end udbudet. Men dette er langt fra tilfældet. Kapitalgodernes andel i produktionsforøgelsen er meget større og konsumgodernes andel meget mindre end i den samlede produktion. Men det er til disse andele i produktionstilvæksterne, bestående af henholdsvis kapitalgoder og konsumgoder, indkomstilvæksternes fordeling mellem opsparing og konsum bør svare.

Dette ændrer problemstillingen ganske betydeligt. Alle bekymringer om opsparingens absolutte andel af indkomstilvæksterne er spildt, med mindre man ved, hvor stor den tilsvarende andel af produktionsforøgelsen, der består af kapitalgoder, er. Eller for at sige det samme på en anden måde, hvor meget yderligere konsum man behøver ud af en given indkomstforøgelse, afhænger af den andel af produktionsforøgelsen, hvorved denne indkomst er indtjent, som viser sig i konsumtjenlig eller disponibel form.

Desværre har man kun få statistiske oplysninger om denne størrelses nøjagtige format, og der er betydelige vanskeligheder ved at nå frem til et nøjagtigt skøn. Men for vort formål her behøver vi ikke andet end en antydning af faktorenes størrelsesorden. Denne kan vi nå frem til indirekte ved at sammenligne de sædvanlige svingninger i de samlede indkomster og i konsumgodeproduktionen gennem en almindelig konjunktur. Jeg tror ikke, man vurderer forøgelsen i den samlede indkomst fra en lavkonjunktur til toppen af en højkonjunktur for højt, hvis vi angiver den ved størrelsesordenen 40%. På den anden side vil for en gennemsnitlig konjunktur en forøgelse i konsumgodeproduktionen (målt ved produktionsomkostningerne) på 8% rimeligvis være et meget stort skøn. Men hvis disse tal er blot tilnærmelsesvis rigtige, betyder de, at indkomsterne stiger omkring fem gange så meget som konsumgodeproduktionen, og at konsumefterspørgselen følgelig vil stige stærkere end konsumgodeproduktionen, med mindre så meget som fire femtedele af den yderligere indkomst opspares.

I den virkelige verden er forholdene naturligvis mere udviklede, end disse tal giver indtryk af. Ved en dyberegående analyse måtte man skelne omhyggeligt mellem opgængens forskellige trin, og man måtte gå ind på de betydelige vanskeligheder, som skyldes, at konsumgodeproduktionen i ethvert øjeblik vil være påvirket af kapitalgodernes færdiggørelse til forskellige tider. Men en sådan analyse er naturligvis ikke min opgave her.

Hvad det her gælder om, er blot at vise, at det i al almindelighed synes langt mere sandsynligt, at konsumgodeefterspørgselen ved højkonjunkturs slutning vil overstige udbudet, end at den vil blive mindre end dette. Og dette understøttes naturligvis i nogen grad af den kendsgerning, at konsumgodepriserne tenderer opefter henimod slutningen af højkonjunkturs (og jeg tror også af den kendsgerning, at lagrene af færdige konsumgoder til forskel fra lagrene af halvfabrikata og andre varer, som ikke kan konsumeres, synes at svinge umådeligt med konjunkturernes). Så langt fra at finde, at den første investeringsnedgang forklares af en svigtende konsumefterspørgsel synes det mere sandsynligt, at der fremkommer en overskydende konsumefterspørgsel.

Efterspørgsel årsag til krise

Hvilke vidnesbyrd er der om eksistensen af den modsatte situation, der jo antages af så stor en del af den nuværende teori? Så vidt jeg kan se ingen udover den kendsgerning, at investeringerne faktisk går ned, og at det forudsættes, at dette *må* skyldes, og derfor er vidnesbyrd om, en utilstrækkelig konsumefterspørgsel. Men dette er naturligvis blot at implicere svaret i præmisserne. Den forudsætning, at enhver forøgelse af konsumefterspørgselen må virke som stimulans for investeringerne, og at enhver nedgang i konsumefterspørgselen må virke som en bremse på investeringerne, er helt igennem ubevist. Den lyder plausibel, fordi det i større eller mindre grad er det der sker, når der findes store reserver af uudnyttede ressourcer. Men vi må ikke glemme, at vi nu beskæftiger os med situationen ved højkonjunkturs top eller øverste vendepunkt, og at der i denne situation praktisk talt ikke vil findes sådanne ressourcer.

Jeg tror, at under sådanne omstændigheder vil en stigning i efterspørgselen faktisk føre til en formindsket investering, og at den overskydende konsumgodeefterspørgsel således kan blive årsag til krisen. Det er ikke nødvendigt at sige, hvor vigtigt det vil være for hele konjunkturpolitikken, hvis dette, som jeg tror, er rigtigt. Men lad mig, før jeg forsøger at forklare, hvorledes et tilsyneladende så paradoksal resultat kan fremkomme, først vise, hvorledes det modsatte „common sense“-synspunkt fører til endnu langt mere paradoksale slutninger.

Hvis det, som den almindelige anskuelse leder frem til, var sandt, at en investeringsforøgelse selv under fuld beskæftigelse fører til en forøgelse af konsumgodeefterspørgselen, ville dette få den løjerlige konsekvens, at jo kraftigere konsumgoderne blev efterspurgt, des færre blev der produceret. Da produktionen af investeringsgoderne under fuld beskæftigelse kun kunne forøges på bekostning af konsumgodeproduktionen, ville dette faktisk betyde, at enhver prisstigning på konsumgoder skulle føre til en mindsket produktion af dem, hvad der naturligvis måtte føre til en yderligere prisstigning, og så videre: Man behøver næppe nogen overdreven tro på markedets automatiske kræfter for at have en mistanke om, at der må være et hul i et argument, som fører til sådanne resultater, og at der må findes en eller anden mekanisme, ved hjælp af hvilken en forøgelse i konsumgodepriserne — og derfor i rentabiliteten ved at producere konsumgoder — under betingelse af fuld beskæftigelse ved højkonjunkturs top vil fremkalde en *nedgang* i produktionen af investeringsgoder.

Vi behøver ikke at søge længe efter en sådan mekanisme, og den

virker faktisk på en måde, som er velkendt for de fleste forretningsfolk. En given prisforøgelse øger den procentvise profit på cirkulerende kapital mere end på fast kapital — simpelthen fordi forskellen mellem omkostningerne og prisen bliver indtjent så mange gange mere, som kapitalen i en given periode omsættes tiere. Det er også en kendt sag, at hvis den kapital, et foretagende har til sin disposition i en sådan situation, er begrænset, vil behovet for mere cirkulerende kapital sædvanligvis gå forud for behovet for fast kapital. Vi behøver ikke her at betragte det tilfælde, hvor ethvert foretagende under en almindelig prisstigning for konsumgoder kunne rejse så meget yderligere kapital, som det måtte ønske, eftersom dette meget hurtigt ville føre til en ubegrænset inflation. Men hvis den tilgængelige kapital er begrænset, så vil der ske en almindelig overflytning fra udgifter til fast kapital til udgifter til cirkulerende kapital eller — hvad der under fuld beskæftigelse vil medføre samme virkning — en relativ forøgelse af den sidste i forhold til den første.

Dette kunne i første omgang synes blot at forklare, hvorfor foretagender anvender deres kapital forskelligt, men ikke hvorfor de som følge af større konsumefterspørgsel skulle anvende en mindre samlet kapital end før. Det er imidlertid dette sidste, som forekommer så paradoksal, og som vi er nødt til at forklare, hvis vi ønsker at gøre det forståeligt, hvorfor en forøgelse i konsumefterspørgselen skulle fremkalde udbredt arbejdsløshed i kapitalgodeindustriene. Vi er dog faktisk meget nær ved svaret, og der behøves kun endnu et trin videre.

De kender utvivlsomt alle det fænomen, som økonomerne udlægger som virkninger af det såkaldte accelerationsprincip. Hvad det går ud på, er kort sagt, at virkningen af en forandring i konsumefterspørgselen på produktionen i de tidligere produktionstrin bliver forstørret i forhold til den mængde kapital, som er nødvendig for at producere de pågældende goder. Det virker i begge retninger, således at det forstørres både en forøgelse og en formindskelse i efterspørgselen mange gange. Og det virker mere eller mindre kraftigt, eftersom der bruges meget eller lidt kapital pr. færdigvareenhed.

Lad os anvende dette på det tilfælde, hvor der i de industrier som producerer konsumgoder, sker en simpel overflytning i udgifterne fra fast kapital til cirkulerende kapital. Nedgangen i deres efterspørgsel efter fast kapital vil gennem accelerationsvirkningen fremkalde en meget stor indskrumpning i kapitalgodeindustriernes efterspørgsel efter faktorer. Da fast kapital altid betyder forholdsvis store kapitalmængder pr. færdigvareenhed, vil denne negative accelerationsvirkning have en meget høj koefficient. Forøgelsen i udgiften til cirkulerende kapital vil naturligvis på den anden side sætte en positiv accelerationsvirkning i gang. Men da der kræves meget mindre cirkulerende kapital i forhold til vareproduktionen, vil accelerationsvirkningen her optræde med en meget mindre koefficient, og den resulterende forøgelse i faktorefterspørgselen vil ikke være tilstrækkelig til at opveje den nedgang, som skyldes den mindre efterspørgsel efter fast kapital. Nettovirkningen bliver således en nedgang i den samlede faktorefterspørgsel med den arbejdsløshed, som dette bringer med sig. Og dette er, hvad jeg håbede at påvise.

Betydning for politik

Jeg forlanger ikke, at De straks skal anerkende denne forklaring på højkonjunkturs ophør som rigtig. Jeg ønsker blot, at De vil følge mig så langt som til at overveje, hvad der ville blive konsekvensen af et forsøg på at forlænge højkonjunkturs gennem at holde konsumefterspørgselen oppe på sit maksimum, *hvis* denne forklaring var sand. Jeg håber, jeg har gjort den tilstrækkelig plausibel til, at det synes Dem umagen værd at undersøge, hvad dens betydning for praktisk politik kan være.

Den betyder i første række, at nedgangen i investeringerne henimod højkonjunktorens slutning på ingen måde er forbundet med nogen udtømmning af investeringsmulighederne. Før indkomsterne allerede er faldet, er der ikke nogen nedgang i investeringsrentabiliteten i almindelighed, men tværtimod en stigning i profitten. Dette stadfæster naturligvis blot, hvad almindelig erfaring kunne have sagt os. Vi behøver blot at spørge, hvor megen ekstra investering, der ville være nødvendig for at forsyne alle mennesker her i landet med en minimumsrealindkomst svarende til for eksempel £ 500 om året, for at indse, hvor langt vi endnu er fra det punkt, hvor vi bliver nødt til at bekymre os om investeringsmulighedernes udtømmelse.

Det forekommer mig, at hele denne teori med al dens tale om økonomisk overmodenhed, og jeg ved ikke hvad, er blevet opfundet alene for at forklare, hvorfor New Deal's købekraftsindsprøjtninger ikke førte til det resultat, som det burde have ført til efter de teorier, som lå bag. Men der er naturligvis ingen brug for en sådan speciel forklaring, hvis disse teorier simpelthen var forkerte, og hvis forsøg på at holde konsumefterspørgselen oppe på sit maksimum ikke kunne have genoprettet den private investering. Dette er netop, hvad vi kunne vente, hvis grunden til efterspørgselsnedgangen i forvejen er en for stor konsumefterspørgsel. Offentlige udgifter kan naturligvis skabe beskæftigelse, men de genskaber ikke i sig selv de private investeringers omfang, og hvis de bliver gennemført til det punkt, hvor konsumefterspørgselen bliver opretholdt på højkonjunktorens maksimum, vil de i virkeligheden forhindre de private investeringers genopblussen. Og den beskæftigelse, som skabes af flere offentlige udgifter, vil kun vare så længe, som de offentlige udgifter varer.

Resultatet af et forsøg på at stabilisere beskæftigelse og indkomst på højkonjunktorens maksimumstal ville således få til følge, at man gjorde en del af beskæftigelsen fuldstændig afhængig af offentlige udgifter. Og jo længere en sådan politik fortsættes, des større bliver den del af den samlede beskæftigelse, som kun kan opretholdes gennem fortsatte offentlige udgifter. Det er af denne grund, at det valg, vi står overfor, er så skæbnesvangert. Og at det, efterhånden som man går videre i denne retning, bliver vanskeligere og vanskeligere at opgive det mislykkede forsøg og prøve en anden vej. Hvis jeg har ret — og købekraftsindsprøjtning ikke i sig selv skaber opgang, men under visse omstændigheder endog forhindre de private investeringers genopblussen — vil „fuld beskæftigelses“-politikken, som opretholder konsumefterspørgselen på maksimum, rimeligvis gøre den mængde beskæftigelse, som direkte afhænger af denne politik, så stor, at vi til slut ikke har andet valg end at fortsætte den, hvor meget vi end i mellemtiden måtte have lært at betragte den som uklog.

For at gentage det, så betyder alt dette naturligvis ikke, at monetær politik og offentlige arbejder ikke må anvendes til at forhindre den efterspørgselsindskrumpning, som kommer længe inden det punkt, hvor højkonjunktorens ekstraprofitter svinder bort. Men ikke alene må det indrømmes, at en sådan politik er vanskelig; den vil, selv når den lykkes, aldrig kunne tilfredsstille tilhængerne af den nye „fuld beskæftigelses“-skole, eftersom den, selv når den er mest heldig, ikke kan hindre, at der fremkommer betydelig arbejdsløshed i kapitalgodeindustriene. Den er intet andet end et palliativ, der kan have sin betydning for, at forholdene ikke skal blive endnu værre, men den er ikke noget virkeligt middel mod arbejdsløshedsproblemet i det lange løb.

Kuren mod arbejdsløshed

Dette middel må søges andetsteds, og meget muligt vil der faktisk ikke være nogen kur, som både virker øjeblikkeligt og smertefrit. Før

jeg fastslår den temmelig gammeldags forskrift, som stadig synes mig den bedste, og som til trods for den lange tid, i hvilken den har været anbefalet af økonomer, aldrig har været prøvet for alvor (måske bortset fra Federal Reserve Systemet i 1923), kan det måske være nyttigt, hvis jeg gentager hovedproblemet, således som jeg opfatter det.

Det forekommer mig at ligge i den kendsgerning, at som følge af, at vi kun bruger kapitalgodeindustriene i midlertidige opløb, har disse industrier tiltrukket en større andel af arbejdskraft og andre ressourcer, end der til stadighed kan beskæftiges der. Så langt kan jeg få følgeskab af mange økonomer, som ikke vil være enige i den betydning, hvori jeg siger, at kapitalgodeindustriene er forholdsvis for store. Hvad jeg mener hermed, er, at vore ressourcer er fordelt på en sådan måde mellem produktionen af kapitalgoder og produktionen af konsumgoder, at når de alle er beskæftigede, vil en større andel af indkomsten blive givet ud til konsumgoder, end hvad der svarer til den del af den samlede indkomst, som indtjenes i konsumproduktionen. Det er den eneste betydning, jeg kan tillægge begrebet overudvikling af kapitalgodeindustriene, og den forekommer mig at være grunden til de tilbagevendende afbrydelser af investeringen, så såre vi når til fuld beskæftigelse.

Den varige løsning synes at ligge enten i en forøgelse af opsparingsraten, hvad der er politisk vanskeligt at opnå, og hvilket de fleste vil vige tilbage for, eller i en formindskelse af den andel af vore ressourcer, som er viet til at frembringe kapitalgoder. Vanskeligheden er, at så længe vi alle stiler mod fuld beskæftigelse med den nuværende fordeling af ressourcerne, vil der ikke blot ingen bevægelse ske fra kapitalgodeindustriene til konsumgodeindustriene, men enhver højkonjunktur, som med velberåd nu er planlagt i henhold til den herskende tillid til at stimulere kapitalgodeindustriene, vil samle mere arbejdskraft og andre ressourcer sammen i disse industrier. At forhindre dette er det rationelle i den ortodokse forskrift med at standse højkonjunktoren, før den når sit naturlige højdepunkt.

Som jeg nævnte tidligere, forekommer dette mig stadig at være den rigtige politik. Det vil måske ikke være det eneste, man kan gøre, og det vil måske være klogt at kombinere det med andre forholdsregler, som tjener til at forøge stigningen i konsumgodeproduktionen under højkonjunktoren, eller til at forøge den grad, hvori investeringerne vil føre til et konsumudbud. Men næsten alle de forholdsregler, man faktisk prøver, har den modsatte virkning, eftersom de alle har til hensigt at stimulere investeringen således som „easy money“-politikken. På denne måde opnår man end ikke, hvad man med grund kunne håbe at opnå, nemlig en gradvis neddæmpning af de cykliske svingninger, indtil de til slut blot ville udgøre mindre afvigelser fra et højt, almindeligt aktivitets- og beskæftigelsesniveau og ville ophøre at være et væsentligt socialt problem. Dette betyder imidlertid, at politikken, som al liberal politik bør det, væsentlig må være en langtidspolitik. Men det er det karakteristiske træk hos vore såkaldte planøkonomer, at de ikke er tilfreds med langtidspolitik og faktisk kun er interesseret i øjeblikkelige resultater. Dette er måske vor tids indstilling. Hvis det er således, er jeg bange for, at denne indstilling ikke er forenelig med den liberale samfundsorden, som vor generation stadig bekender sig til.

Noter

1. Den andel af hver tjent krone som forbruges. Dette kaldes i dag forbrugskvoten.

Interventionisme

Den østrigske økonom Ludwig von Mises, der er kendt for sin skarpsindige kritik af socialismen og sit ubetingede forsvar for kapitalismen, belyser konsekvenserne af alle regerings yndlingsmiddel mod markedets urimeligheder. Intervention i markedet vil uvægerligt skabe nye problemer, der kræver yderligere intervention. Spørgsmålet er blot, hvor langt regeringen er villig til at gå for at forfølge sin politik.

Dette er den tredje af en serie på seks forelæsninger af Ludwig von Mises, som *Libertas* bringer.

Af Ludwig von Mises

Et berømt, meget citeret, mundheld lyder: „Den regering regerer bedst, som regerer mindst.“ Jeg tror ikke, at dette er en korrekt beskrivelse af en god regerings funktioner. Regeringen bør gøre alle de ting, for hvilke den behøves, og for hvilke den blev etableret. Regeringen bør beskytte den enkelte indenfor landets grænser mod slynglers voldelige angreb og bedrageri, og den bør forsvare landet mod fremmede fjender. Disse er en regerings funktioner indenfor et frit system, indenfor en markedsøkonomi.

Under socialismen er regeringen selvfølgelig totalitær, og der er intet udenfor dens sfære og dens jurisdiktion. Men i markedsøkonomien er regeringens hovedopgave at beskytte markedsøkonomiens gnidningsløse funktion mod bedrageri og fysisk vold udefra og indefra.

Folk, som ikke er enige med mig i denne definition, vil måske sige: „Den mand hader regeringen.“ Intet kunne være fjernere fra sandheden. Hvis jeg skulle finde på at sige, at benzin er en nyttig væske, nyttig til mange formål, men at jeg alligevel ikke vil drikke benzin, fordi det ikke er den rette anvendelse for den, så er jeg ikke nogen fjende af benzin, og jeg hader ikke benzin. Jeg siger blot, at benzin er meget nyttig til visse formål, men ikke egner sig til andre formål. Hvis jeg siger, at det er regeringens pligt at arrestere mordere og andre kriminelle, men ikke dens pligt at drive jernbaner eller at bruge penge på unyttige ting, så hader jeg ikke regeringen ved at erklære, at den er egnet til at gøre visse ting, men ikke egnet til at gøre andre ting.

Blandingsøkonomi

Det er blevet sagt, at under nutidens betingelser har vi ikke længere en fri markedsøkonomi. Under de herskende forhold har vi noget, der kaldes en „blandingsøkonomi“. Og som bevis for denne „blandingsøkonomi“ peger folk på de mange regeringsforetagender, som drives og ejes af regeringen. Økonomien er blandet, siger folk, fordi der i mange lande er visse institutioner — som telefon, telegraf og jernbaner — som ejes og drives af regeringen.

At nogle af disse institutioner og foretagender drives af regeringen er visse sandt. Men denne kendsgerning alene ændrer ikke karakteren af vort økonomiske system. Det betyder ikke engang, at der er en „smule socialisme“ indenfor en i andre henseender ikke-socialistisk, fri markedsøkonomi. For regeringen er, når den driver disse foretagender, underkastet markedets overherredømme, hvilket betyder forbrugernes overherredømme. Hvis regeringen for eksempel driver post-

kontorerne eller jernbanerne, så må den ansætte folk, som skal arbejde i disse foretagender. Den er også nødt til at købe råmaterialer og andre ting, der er nødvendige for at drive disse foretagender. Med andre ord, den „sælger“ disse tjenesteydelser eller varer til offentligheden. Og selvom den driver disse institutioner ved hjælp af det frie økonomiske system, er resultatet alligevel som regel et underskud. Men regeringen er i stand til at finansiere et sådant underskud — i det mindste tror medlemmer af regeringen og det regerende parti, at det forholder sig således.

Det er så sandelig anderledes end for et enkelt individ. Den enkeltes magt til at drive noget med underskud er meget begrænset. Hvis underskuddet ikke snart elimineres, og hvis foretagendet ikke kommer til at give overskud (eller i det mindste viser, at det ikke mere giver underskud og tab), så går den enkelte fallit, og foretagendet ophører med at eksistere.

Men for regeringen er forholdene anderledes. Regeringen kan køre med underskud, fordi den har magt til at beskatte folk. Og hvis skatteyderne er parat til at betale højere skatter for at gøre det muligt for regeringen at køre et foretagende med tab — dvs. på en mindre effektiv måde end det ville blive gjort af en privat institution — og hvis offentligheden vil acceptere dette tab, så vil foretagendet selvfølgelig fortsætte.

I de seneste år har regeringer øget antallet af nationaliserede institutioner og foretagender i et sådant omfang, at underskuddene er vokset langt ud over, hvad der kan opkræves i skatter fra borgerne. Hvad der sker i sådanne tilfælde, er ikke emnet for dagens forelæsning. Det kaldes inflation, og det skal jeg behandle i morgen. Jeg har kun nævnt det, fordi en blandingsøkonomi ikke må forveksles med interventionismens problem, som jeg skal tale om i aften.

Hvad er interventionisme? Interventionisme betyder, at regeringen ikke begrænser sin aktivitet til opretholdelsen af orden eller, som folk sagde for hundrede år siden, „produktion af sikkerhed“. Interventionisme betyder, at regeringen gerne vil gøre mere. Den ønsker at blande sig i markedsfænomenerne.

Hvis nogen vil indvende, at regeringen ikke bør intervenere i erhvervsvirksomhed, så svarer folk tit: „Men regeringen må nødvendigvis intervenere. Hvis der er politi på gaderne, så intervenserer regeringen. Den intervenserer, når den forhindrer en røver i at plyndre en forretning eller en tyv i at stjæle en bil.“ Men når vi behandler interventionisme og vil definere, hvad vi mener med interventionisme, så taler vi om, at regeringen intervenserer i markedet. (At regeringen og politiet beskytter borgerne, hvilket indbefatter forretningsfolk og selvfølgelig deres ansatte, mod angreb fra indfødte eller

udenlandske banditter, er faktisk, hvad man normalt må forvente af enhver regering. En sådan beskyttelse er ikke intervention, for regeringens eneste legitime funktion er lige præcis at producere sikkerhed).

Det, vi tænker på, når vi taler om interventionisme, er regeringens ønske om at gøre mere end at forebygge overfald og bedrageri. Interventionisme betyder, at regeringen ikke alene fejler i sin pligt til at beskytte markedsøkonomiens gnidningsløse funktion, men at den blander sig i de forskellige markedsfænomener. Den blander sig i priser, lønninger, renter og profiler.

Regeringen ønsker at blande sig for at tvinge forretningsfolk til at drive deres forretning på en anden måde, end de ville have valgt at gøre, hvis de kun havde skullet adlyde forbrugerne. Regeringen ønsker at tiltvinge sig den magt eller i det mindste dele af den magt, som i en fri markedsøkonomi er i hænderne på forbrugerne.

Lad os se på et eksempel på interventionisme, som er meget populært i mange lande, og som igen og igen er blevet forsøgt af mange regeringer, særligt i inflationstider. Jeg mener priskontrol.

Regeringer tyr almindeligvis til priskontrol, når de har opustet pengemængden, og folk er begyndt at klage over de stigende priser, der er et resultat af dette. Der er mange berømte historiske eksempler på, at priskontrolmetoder er slået fejl. Men jeg skal kun henvise til to af dem, fordi regeringerne i begge tilfælde var virkelig energiske med at gennemtvunge eller prøve at gennemtvunge priskontrol.

Det første berømte eksempel er tilfældet med den romerske kejser Diocletian, meget velkendt som den sidste romerske kejser der forfulgte kristne. Den romerske kejser i den anden halvdel af det tredje århundrede havde kun eet finansielt instrument, og det var valutaforringelse. I disse primitive tider før opfindelsen af trykpressen var selv inflation ... lad os sige primitiv. Den omfattede forringelse af møntmetallet, specielt sølv. Regeringen blandede mere og mere kobber i sølvet, indtil farven på sølvmonterne ændrede sig, og vægten blev betragteligt reduceret. Resultatet af møntforringelsen og den dertil knyttede forøgelse af pengemængden var prisforhøjelser, fulgt af et dekret om priskontrol. Og romerske kejsere var ikke særligt milde, når de gennemtvang en lov. De betragtede ikke døden som for mild en straf for en mand, der forlangte højere priser. De gennemtvang priskontrol, men det lykkedes ikke for dem at opretholde samfundet. Resultatet var en opsplnitning af det romerske imperium og af systemet med arbejdsdeling.

1500 år senere fandt den samme valutaforringelse sted under den franske revolution. Men denne gang brugte man en anden metode. Teknologien til at producere penge var betragteligt forbedret. Det var ikke længere nødvendigt for franskmændene at ty til forringelse af mønterne; de havde trykpressen. Og trykpressen var meget effektiv. Igen var resultatet en ikke tidligere set stigning i priserne. Men under den franske revolution blev maksimalpriserne ikke gennemtvunget med de samme former for dødsstraf, som kejser Diocletian havde brugt. Der var også sket forbedringer i metoderne at slå borgerne ihjel på. I husker alle den berømte Doktor J. I. Guillotin (1738–1814), som opfandt guillotinen. Men trods guillotinen slog det også fejl med maksimalpriserne i Frankrig. Da Maximilian Robespierre selv blev halet afsted til guillotinen, råbte folk: „Der går det beskidte maksimum.“

Jeg har nævnt dette, fordi folk tit siger: „Det, der er nødvendigt for at gøre priskontrol effektiv og virksomhedsfuld, er simpelthen mere brutalitet og mere energi.“ Nuvel, Diocletian var så sandelig særdeles brutal, og det var den franske revolution også. Ikke desto mindre mislykkedes priskontrollen i begge tilfælde totalt.

Interventionsdynamikken

Lad os nu analysere årsagerne til, at den mislykkedes. Regeringen hører, at folk klager over at mælkeprisen er steget. Og mælk er så sandelig meget vigtig, særlig for den opvoksende generation, for børnene. Følgelig dekretterer regeringen en maksimalpris på mælk; en maksimalpris der er lavere, end markedsprisen ville være. Nu siger regeringen: „Nu har vi helt bestemt gjort alt, hvad der er nødvendigt for at gøre det muligt for fattige forældre at købe så meget mælk, som de behøver, for at ernære deres børn.“

Men hvad sker? På den ene side øger den lavere pris efterspørgslen efter mælk; folk, som ikke havde råd til at købe mælk til den højere pris, kan nu købe til den lavere pris, som regeringen har dekretteret. På den anden side lider de producerer, som har produceret til de største omkostninger nu tab, fordi den pris, regeringen har fastsat, er lavere end deres omkostninger. Det er en vigtig pointe i markedsøkonomien.

Den private entreprenør, den private producent, kan ikke tåle tab i det lange løb. Og eftersom han ikke kan tåle tab på mælken, begrænser han sin produktion af mælk til markedet. Måske sælger han nogle af sine køer til slagteriet, eller måske sælger han andre mælkeprodukter, såsom creme fraiche, smør eller ost.

Regeringens indblanding i mælkeprisen vil resultere i mindre mælk, end der var før, og samtidig vil der være en større efterspørgsel. Nogle mennesker, der er parate til at betale den regeringsbefalede pris, kan ikke købe noget. Et andet resultat er, at ivrige mennesker vil skynde sig for at være først i butikkerne. De må vente udenfor. De lange køer af ventende mennesker udenfor butikker viser sig altid som et almindeligt fænomen i byer, hvor regeringen har dekretteret maksimalpriser for varer, regeringer betragter som vigtige. Det er sket overalt, hvor mælkeprisen har været kontrolleret. Der er altid blevet forudsagt af økonomerne. Selvfølgelig kun af de velkvalificerede økonomer, og deres antal er ikke særlig stort. Men hvad er resultatet af regeringens priskontrol? Regeringen bliver skuffet. Den ønskede at forøge mælkedrikkernes tilfredshed. Men i stedet har den gjort dem utilfredse. Før regeringen blandede sig, var mælken dyr, men folk kunne købe den. Nu er der kun en utilstrækkelig mængde til rådighed. Derfor falder det totale mælkeforbrug. Børnene får mindre mælk, ikke mere. Den næste forholdsregel, regeringen griber til, er rationering. Men rationering betyder kun, at visse mennesker er privilegerede og får mælk, medens andre ikke får noget overhovedet. Hvem, der får mælk, og hvem ikke, er naturligvis helt arbitrært bestemt. En befaling kan for eksempel bestemme, at børn under fire år skal have mælk, og at børn over fire år — eller mellem fire og seks — kun skal have halvdelen af, hvad børn under fire år modtager. Uanset hvad regeringen gør, så bliver den kendsgerning tilbage, at der kun er en mindre mængde mælk til rådighed. Folk er derfor mere utilfredse, end de var før. Nu spørger regeringen så mælkeproducenterne (fordi regeringen ikke har fantasi til at finde ud af det selv): „Hvorfor producerer I ikke den samme mængde mælk, som I

gjorde før?" Regeringen får svaret: „Det kan vi ikke gøre, eftersom produktionsomkostningerne er højere end den maksimalpris, som regeringen har fastsat.“ Så studerer regeringen omkostningerne ved de forskellige dele af produktionen, og den opdager, at en af delene er foder. „Aha“, siger regeringen, „den samme kontrol, som vi lagde på mælken, vil vi nu lægge på foder. Vi vil fastlægge en maksimalpris på foder, og så vil I kunne fodre Jeres køer til en lavere pris, til en lavere samlet udgift. Så vil alt blive i orden. I vil blive i stand til at producere mere mælk, og I vil sælge mere mælk.“

Men hvad sker der nu? Den samme historie gentager sig med foderet. Og, som De vil kunne forstå, af samme grund. Foderproduktionen falder, og regeringen står igen overfor et dilemma. Så stabler regeringen nye høringer på benene for at finde ud af, hvad der er galt med foderproduktionen. Og den får en forklaring, der er præcis lig den, som den fik fra mælkeproducenterne. Så regeringen må gå et skridt videre, eftersom den ikke vil opgive princippet om priskontrol. Den fastsætter maksimalpriser for de produkter, der er nødvendige for at producere foder. Og den samme historie gentager sig endnu engang.

Samtidig begynder regeringen at kontrollere ikke alene mælk, men også æg, kød og andre fornødenheder. Og hver eneste gang får regeringen det samme resultat. Overalt er konsekvensen den samme. Når regeringen en gang har fastsat prisen for en forbrugervare, må den gå tilbage til producentvarer og begrænse prisen for de producentvarer, som der er behov for i produktionen af de priskontrollerede forbrugervarer. Og derfor må regeringen, der begyndte med kun nogle få priskontroller, gå længere og længere tilbage i produktionsprocessen og fastsætte maksimalpriser for alskens producentvarer — herunder prisen på arbejdskraft, fordi regeringens „omkostningskontrol“ ville blive meningsløs uden lønkontrol.

Hvad mere er, regeringen kan ikke begrænse sin indblanding i markedet til alene at dreje sig om de ting, den anser for vitale fornødenheder, såsom mælk, smør, æg og kød. Indblandingen må nødvendigvis indbefatte luksusgoder, for hvis man ikke begrænsede deres priser, ville kapital og arbejdskraft forlade produktionen af vitale fornødenheder og vende sig til produktion af de ting, som regeringen betragter som unødvendige luksusgoder. Den isolerede indblanding i een eller nogle få priser på forbrugsgoder vil altid have følger — det er vigtigt at forstå dette — der er endog mindre tilfredsstillende end de forhold, som herskede før indgrebet. Før regeringen greb ind, var æg og mælk dyre. Efter regeringens indgreb begyndte de at forsvinde fra markedet.

Regeringen anså disse varer for så vigtige, at den greb ind. Den ønskede at øge kvantiteten og forbedre forsyningen. Resultatet var det modsatte: Den enkelte intervention medførte forhold som — set fra regeringens synspunkt — var endnu mindre ønskværdige end den tidligere tingenes tilstand, som regeringen havde ønsket at ændre. Og eftersom regeringen går længere og længere, vil den til sidst ende på et punkt, hvor alle priser, alle lønninger, alle renter, kort sagt alt i hele det økonomiske system bestemmes af regeringen. Og det er helt klart socialisme.

Krigsøkonomi

Det, jeg har fortalt Dem her, denne skematiske og teoretiske forklaring, er præcis, hvad der skete i de lande, hvor regeringen forsøgte at gennemtvinge priskontrol med maksimalpri-

ser, hvor regeringer var tilstrækkeligt stædige til at gå trin for trin til enden. Det skete under første verdenskrig i både Tyskland og England.

Lad os analysere situationen i de to lande. Begge lande oplevede inflation. Priserne gik op, og de to regeringer påtvang landene priskontrol. Begyndende med nogle få priser, begyndende med kun mælk og æg, blev de nødt til at gå længere og længere. Jo længere krigen varede, jo mere inflation blev der skabt. Og efter tre års krig udarbejdede tyskerne — systematiske som altid — en stor plan. De kaldte den Hindenburgplanen: Alt, hvad den tyske regering på den tid mente var godt, blev opkaldt efter Hindenburg.

Hindenburgplanen betød, at hele det tyske økonomiske system skulle kontrolleres af regeringen: priser, lønninger, profitter ... alt. Og bureaukratiet begyndte med det samme at føre den ud i livet. Men før de var færdige kom nederlaget. Det tyske imperium brød sammen, hele det bureaukratiske apparat forsvandt, revolutionen bragte sine blodige resultater — alle ting kom til deres ende.

I England begyndte det på samme måde, men efter en tid (i foråret 1917) trådte de Forenede Stater ind i krigen og forsynede briterne med tilstrækkeligt af alt. Dermed blev vejen til socialisme — vejen til slaveri — brudt af.

Før Hitler kom til magten, havde kansler Bruning igen introduceret priskontrol i Tyskland — af de sædvanlige årsager. Hitler gennemtvang den, endog før krigen begyndte. Thi i Hitlers Tyskland var der ingen private foretagender eller privat initiativ. I Hitlers Tyskland var det socialistiske system kun forskelligt fra det russiske, for så vidt som terminologien og etiketterne fra det frie økonomiske system stadig blev brugt. Der eksisterede stadig „private foretagender“, som man kaldte dem. Men ejeren var ikke længere en selvstændig næringsdrivende. Ejeren blev kaldt „bedriftsfører“ (Betriebsführer).

Hele Tyskland var organiseret i et hierarki af „führere“. Der var den højeste Führer, Hitler selvfølgelig, og så var der „führere“ ned til de mange hierarkier af mindre „führere“. Og chefen for et foretagende var Betriebsführer. Og arbejderne i foretagendet blev benævnt med et ord, som i middelalderen brugtes om en feudalhernes følge: Gefolgschaft. Og alle disse mennesker måtte adlyde befalingerne, der kom fra en institution, som havde et forfærdeligt langt navn: Reichsführerwirtschaftsministerium, hvis topfigur var en velkendt, medalje- og juvelbehængt tyksak ved navn Göring.

Og fra ministeriet med det lange navn kom alle befalinger til alle foretagender om, hvad der skulle produceres, hvor meget, hvor råmaterialerne skulle komme fra, hvad der skulle betales for dem, hvem produkterne skulle sælges til og til hvilken pris. Arbejderne fik ordre til at arbejde i en bestemt fabrik, og de fik lønninger, som regeringen dekreterede. Hele økonomien var nu reguleret i alle detaljer af regeringen. Betriebsführeren havde ikke ret til at tage overskuddet til sig selv. Han fik, hvad der forstås ved et salær. Og hvis han ville have mere, kunne han for eksempel sige: „Jeg er meget syg, jeg har brug for en øjeblikkelig operation, og den vil koste 500 mark,“ og så måtte han spørge führeren af distriktet (Gauführeren eller Gauleiteren), om han havde ret til at udtage mere end det salær, han fik. Priserne var ikke længere priser, og lønningerne var ikke længere lønninger, de var alle kvantitative termer i et socialistisk system.

Lad mig nu fortælle Dem, hvordan det system brød sam-

men. Efter årelang kamp ankom de fremmede hære en dag til Tyskland. De prøvede at bevare det regeringsdirigerede økonomiske system, men Hitlers brutalitet ville have været nødvendig for at bevare det, og uden den fungerede den ikke.

Og medens dette foregik i Tyskland gjorde Storbritannien — under den Anden Verdenskrig — præcis hvad Tyskland gjorde: Begyndende med priskontrol på kun enkelte varer, kom den britiske regering trin for trin (på samme måde som Hitler havde gjort det i fredstid — endnu inden krigens start) til at kontrollere mere og mere af økonomien, indtil den ved krigens slutning havde nået noget, der var næsten ren socialisme.

Storbritannien blev ikke ført til socialismen af Labour-regeringen, som blev dannet i 1945. Storbritannien blev socialistisk under krigen via en regering hvor Winston Churchill var premierminister. Labour-regeringen beholdt simpelthen det socialistiske system, som Winston Churchills regering allerede havde indført. Og det til trods for stærk modstand fra folket.

Nationaliseringerne i Storbritannien betød ikke særlig meget. Nationaliseringen af Bank of England var kun nominel, al den stund Bank of England allerede var under fuld kontrol af regeringen.

Det samme gjaldt nationaliseringerne af jernbanerne og stålindustrien. „Krigssocialismen“, som man kaldte den — og dermed mente man et system af interventionisme, der skred frem trin for trin — havde allerede praktisk taget nationaliseret systemet.

Forskellen mellem det tyske og det engelske system betød ikke noget, eftersom de folk, der drev dem, var udpeget af regeringen. I begge tilfælde var de tvunget til at adlyde regeringens befalinger i enhver henseende. Som jeg sagde før, så bibeholdt det tyske nazister etiketter og betegnelser fra den frie markedsøkonomi. Men de betød noget helt andet: Der fandtes nu kun regeringsdekreter.

Dette gjaldt også for det britiske system. Da det konservative parti kom tilbage til magten, blev nogle af disse kontrolforanstaltninger fjernet. I Storbritannien har vi nu [1958, red.] på den ene side forsøg på at bibeholde kontrolforanstaltningerne og fra den anden side forsøg på at afskaffe dem. (Men man bør ikke glemme at i England er betingelserne meget forskellige fra betingelserne i Rusland). Det samme gælder for andre lande, som er afhængige af import af fødevarer og råmaterialer, og som derfor er nødt til at eksportere fabrikvarer. Et system med regeringskontrol kan simpelthen ikke fungere for lande, der er svært afhængige af eksporthandel.

Så vidt der stadig er nogen økonomisk frihed tilbage (og der er stadig væsentlig frihed i nogle lande såsom Norge, England og Sverige), eksisterer den således på grund af nødvendigheden af at bibeholde eksporthandlen. Tidligere valgte jeg eksemplet med mælk, ikke fordi jeg har nogen særlig forkærlighed for mælk, men fordi praktisk taget alle regeringer — eller de fleste af dem — har reguleret mælke-, ægge- og smørpriser.

Boligmarkedet

Jeg vil også gerne som eksempel — i få ord — pege på huslejekontrol. Hvis regeringen kontrollerer huslejerne, er et af resultaterne, at folk, der ellers ville have flyttet fra store til små lejligheder, når deres familieforhold ændrede sig, ikke længere vil gøre det. Tænk for eksempel på forældre, hvis børn har

forladt hjemmet efter, at de er kommet op i tyverne, har giftet sig eller er flyttet til andre byer for at arbejde. Tidligere udskiftede sådanne forældre deres lejligheder og valgte mindre og billigere boliger. Den nødvendighed forsvandt, da huslejekontrollen blev påtvunget.

I Wien i Østrig i begyndelsen af 1920'erne var huslejekontrollen så veletableret, at det beløb, en husvært modtog for en gennemsnitslejlighed underkastet huslejekontrol, ikke var mere end to gange prisen for en billet til en tur i en af de kommunalt ejede sporvogne. De kan forestille Dem, at folk ikke havde nogen tilskyndelse til at udskifte deres lejligheder. Og på den anden side var der intet nybyggeri. Tilsvarende forhold herskede i de Forenede Stater efter Anden Verdenskrig og fortsætter i mange byer den dag i dag.

En af hovedårsagerne, til at mange byer i de Forenede Stater er i så store finansielle vanskeligheder, er, at de har huslejekontrol med den deraf følgende boligmangel. Derfor har regeringen brugt milliarder til at bygge nye huse. Men hvorfor var der sådan en boligmangel? Boligmanglen udviklede sig af ganske de samme årsager, som bevirkede mælmangel, da der var priskontrol på mælk. Det vil sige: Når regeringen blander sig i markedet, bliver den drevet længere og længere hen imod socialisme.

Og det er svaret til de mennesker, som siger: „Vi er ikke socialister, vi vil ikke have regeringen til at kontrollere alt muligt. Vi kan godt indse, at det er galt. Men hvorfor kan regeringen ikke blande sig en lille smule i markedet? Hvorfor kan regeringen ikke fjerne nogle ting, som vi ikke kan lide?“

Disse mennesker taler om en „mellemsvej“-politik. Det, de ikke ser, er, at den isolerede indblanding, dvs. indblandingen i bare en lille del af det økonomiske system, medfører en situation, som regeringen selv og de mennesker, som forlanger regeringsindgreb, finder, er værre end de forhold, de ønskede at afskaffe. De mennesker, der forlanger huslejekontrol bliver meget vrede, når de opdager, at der opstår mangel på lejligheder og boligmangel.

Men denne boligmangel blev skabt netop af regeringsindgrebet, af indførelsen af huslejer, som lå lavere end de priser, som folk skulle have betalt på et frit marked.

Den tredje vej

Den idé, at der findes et tredje system mellem socialisme og kapitalisme — som dets tilhængere siger — et system lige så langt fjernet fra socialismen, som det er fra kapitalismen, men som beholder fordelene og undgår ulemperne fra begge, er rent nonsens. Folk, der tror på, at der findes et sådant mytisk system kan blive helt lyriske, når de lovpriser interventionismens lyksaligheder. Man kan kun sige, at de tager fejl. Den regeringsindblanding, som de lovpriser, medfører de forhold, som de selv ikke kan lide.

Et af de problemer, jeg senere skal komme ind på, er protektionismen. Regeringen forsøger at isolere hjemmemarkedet fra verdensmarkedet. Den indfører toldsatser, som hæver hjemmemarkedsprisen på en vare over verdensmarkedsprisen, hvad der gør det muligt for de hjemlige producenter at danne karteller. Kartellerne bliver derefter udsat for regeringens angreb; den angriber kartellerne, idet den erklærer, at „under disse forhold er en antikartellovgivning nødvendig.“

Dette er helt præcist situationen med hensyn til de fleste europæiske regeringer. I de Forenede Stater er der yderligere grunde til antitrustlovgivningen og regeringens kampagne mod

monopolets spøgelse.

Det er absurd at se regeringen, der med sine indgreb skaber de betingelser, der gør opståen af hjemmemarkeds-karteller mulig, pege fingre ad forretningsverdenen og sige: „Det er karteldannelse, derfor er regeringsindgreb mod næringslivet en nødvendighed.“ Det ville være meget nemmere at undgå karteller ved at fjerne regeringens indblanding i markedet — den indblanding, som gør karteller mulige.

Den idé, at regeringsindgreb er en „løsning“ på økonomiske problemer, fører i alle lande til forhold, som i det mindste er meget utilfredsstillende og ofte ganske kaotiske. Hvis regeringen ikke standser i tide, vil det medføre socialisme.

Ikke desto mindre er regeringsindgreb overfor næringslivet stadig meget populære. Så snart nogen ser noget ske i verden, som de ikke kan lide, lyder det: „Regeringen burde gøre noget ved det. Hvad har vi en regering til? Regeringen burde gøre det.“ Og dette er et karakteristisk levn fra forgangne tider; fra de tider der gik forud for den moderne frihed, den moderne grundlovsbaserede regeringsform, før repræsentativ regering og moderne republikanisme.

I århundreder var doktrinen — opretholdt og accepteret af alle — at kongen, den salvede konge, var Guds sendebud. Han besad mere visdom end sine undersåtter, og han havde overnaturlige kræfter. Så sent som i begyndelsen af det nitteende århundrede forventede folk, der led af visse sygdomme, at blive helbredt ved den kongelige berøring, ved kongens hånd. Læger var almindeligvis bedre, men ikke desto mindre lod de deres patienter forsøge sig med kongen.

Denne doktrin om en faderlig regerings overhøjhed, om arvekongens overnaturlige og overmenneskelige kræfter forsvandt gradvis — det troede vi i det mindste. Men den vendte tilbage. Der var en tysk professor ved navn Werner Sombart (jeg kendte ham særdeles godt), som var kendt over hele verden, som var æresdoktor ved mange universiteter og æresmedlem af the American Economic Association. Denne professor skrev en bog, som fås i engelsk oversættelse, udgivet af Princeton University Press. Den fås også i fransk oversættelse, og sandsynligvis også i spansk — i det mindste håber jeg det, så kan De kontrollere, hvad jeg fortæller Dem. I denne bog, udgivet i vort århundrede, ikke i den mørke middelalder, skriver „Sir“ Werner Sombart, professor i økonomi, helt enkelt: „Føreren, vor fører“ — han mener selvfølgelig Hitler — „får sine ordrer direkte fra Gud, Universets fører.“

Jeg talte tidligere om dette hierarki af Führere, og i dette hierarki nævnte jeg Hitler som den „Allerhøjeste Führer“ ... Men der findes ifølge Werner Sombart en endnu højere Führer, Gud, Führeren af Universet. Og Gud giver, skriver han, sine ordrer direkte til Hitler. „Men selvfølgelig“, siger professor Sombart meget beskedent: „Vi ved ikke, hvordan Gud kommunikerer med Føreren. Men kendsgerningen kan ikke benægtes.“

Nuvel, når De hører, at sådan en bog kan udgives på tysk, sproget i en nation, der en gang blev hyldet som en nation af filosoffer og digtere, og når De ser den oversat til engelsk og fransk, kan De vel ikke forbavses over det faktum, at en lille bureaukrat ser sig selv som klogere og bedre end borgerne og gerne vil blande sig i alt, selvom han kun er en sølle lille bureaukrat og ikke den berømte Professor Werner Sombart, æresmedlem af alt mellem himmel og jord.

Er der et middel mod, at sådan noget sker? Jeg vil nok sige ja, der er et sådant middel. Og midlet er borgernes magt; de

må og skal forebygge etableringen af et sådant autokratisk regime, som arrogant tilskriver sig selv en højere visdom end den gennemsnitlige borger. Det er den fundamentale forskel mellem frihed og trældom.

De socialistiske nationer har arrogant tillagt sig selv betegnelsen demokrati. Russerne kalder deres eget system et folkedemokrati. De påstår formentlig, at folket er repræsenteret ved diktatoren. Jeg mener at en diktator her i Argentina fik et godt svar. Lad os håbe at alle andre diktatorer i alle andre lande vil få tilsvarende respons.

Anmeldelser

Det nødvendige oprør

Steen Steensen: Demokratiets rødder. 561 sider, paperback. Ranum: Abildgaard & Brødsgaard, 1994.

Demokratiets rødder er en imponerende analyse af demokratiet fra det antikke Grækenland til vor tid. Den eksisterende parlamentarisme, som fungerer som legeplads for levebrødspolitikere uden plads til og respekt for den almindelige befolkning, er ikke et ægte demokrati, men derimod et politikerstyre, hvor der ikke findes frihed. At politikerne formelt set er valgt, gør ikke formen mere demokratisk. I *Demokratiets rødder* defineres demokratiet som en institution, der respekterer borgerne og beskytter dem mod magtudøvelse fra statsens side, og dette er netop, hvad der ikke kendetegner samfundet i dag. For at opnå et samfund med frihed er oprør i form af civil lydighedsnægtelse nødvendigt.

Det udprægede demokratiske samfund i antikkens Athen og i det gennemgribende individualistiske amerikanske samfund i pionertiden er omdrejningspunktet i Steensens meget flotte værk, der med historiske argumenter begrundet, hvorfor politikernes og embedsmændenes rolle i samfundet skal være så begrænset som muligt og de individualistiske udfoldelsesmuligheder så store som muligt.

Demokrati er intimt forbundet med kapitalisme og privat ejendomsret, og hvis kapitalismen eller den private ejendomsret begrænses, så reduceres demokratiet.

Forklaringen på denne definition er, at demokrati er selvstyre. Selvstyre forudsætter, at der eksisterer privat ejendomsret samt rammer, hvori den private ejendomsret kan udnyttes; kapitalisme. I den antikke bystat opstod det radikale deltagerdemokrati sammen med kapitalismen:

„Frimarkedets og demokratiets udvikling er sammenfaldende. Økonomiens liberalisering og samfundsstyringens demokratisering forløber parallel. Begge dele oparbejdes gradvis. Under Perikles modnes kapitalismen. Just i denne periode får arbejderne fodfæste i statsorganerne. Kapitalens krav om fri konkurrence smitter af på den politiske proces. I det 4. århundrede råder markedsmekanismerne næsten uindskrænket. Samtidig vinder det konsekvente demokrati indpas. Markedskræfterne og folkemagten glimrer side om side.“ (p. 83).

I det græske demokrati blev embedsmændene udskiftet hvert år, hvilket betød, at embedsmændene ikke kunne nå at bureaukratisere. Desuden undgik grækerne professionalisering af statsorganerne og holdt sig i øvrigt fri af politiske partier og af fagforeninger, de eksisterede nemlig ikke: „På dette tidspunkt fungerede det direkte demokrati efter hensigten.“ (p. 83).

Demokratiseringen af den græske bystat skabte frihed. Indflydelsen på samfundets udvikling var ikke overladt til bestemte klasser, men til den brede befolkning. Der fandtes ikke professionelle politikere, der kun arbejdede for sig selv og arrogant betragtede befolkningen/vælgerne som et nødvendigt onde. Det enkelte menneske havde mulighed for gennem energisk indsats at forbedre sine sociale kår.

Den personlige frihed medførte vækst i alle dele af samfundet. Kunst og håndværk blomstrede, økonomien nåede nye højder og gav velstand til alle, og der blev grundlagt en frugtbar videnskabelig tradition.

Imidlertid varede grækernes individualistiske civilisation ikke ved,

den blev løbet over ende af stærkere stater: „Først gjorde Makedonerkongerne det forbi med bystaternes selvstændighed. Derefter tog romerne fat. I år 146 f.Kr. mistede Hellas den sidste rest af suverænitet.“ (p. 86).

Det samfund, der blomstrede ved kapitalisme og frihed henses fuldstændigt, da det kom under totalitært styre:

„Men i de feudale stater gled de liberale erhverv ud af billedet. Selvstændige, markedsorienterede håndteringer eksisterede ikke. Og med de frie næringsveje forsvinden forstummede den kreative debat. De intellektuelle blev lydige tjenere i den kirkelige organisation. Til gengæld oppebar de en hidtil ukendt social sikkerhed. Den bestandige higen efter tryghed nåede en art virkeliggørelse. Tabet af friheden udgjorde tryghedens pris. ... I den driftige markedstummel på Athens torv florerede et hav af meninger. Det samme gjorde sig gældende på de lærde akademier. Grækernes nysgerrighed var legendarisk. Helt anderledes forholdt det sig i feudalsamfundet. Det kollektive tryk på bevidstheden slog videbegæret itu.“ (p. 93).

Demokratiet i Amerika var forskelligt fra demokratiet i antikkens Athen. Det athenske demokrati var først og fremmest anti-elitært, det var folkets styre, derfor blev der indført beskyttelse mod aristokratiets indflydelse. I stedet for énmands- eller fåmandsstyre var der mange, der deltog i den politiske proces. Det amerikanske demokrati var derimod defineret som selvstyre (både nationalt og personligt), der havde karakter af et rettighedsdemokrati; ret til liv, frihed og ejendom. Politik handlede om at garantere og fastholde disse rettigheder. Disse to demokratier havde i sagens natur forskellig baggrund, hvilket indvirkede på deres respektive udformning. I Grækenland havde et aristokrati tidligere domineret alt, hvorimod indvandrerne i Amerika — der ofte var flygtet og emigreret fra undertrykkende stater — skabte et samfund helt fra grunden af.

Gennem hele verdenshistorien er autoritære styre blevet trængt tilbage af samfund med stor frihed og lille politisk styring. Men hverken de frie samfund eller autoritære styre eksisterer evigt, politikken har taget over igen og ødelagt friheden, såvel som frie mænd historisk set altid har trængt totalitære stater tilbage. Steensen konkluderer:

„Demokratiet forudsætter en bestemt social struktur. Særlige materielle forhold betinger dets eksistens og levedygtighed. Den historiske erfaring beretter utvetydigt: uden kapitalisme går det ikke. Athen i oldtiden, Norditaliens småstater i renesansen, Amerika i pionertiden, Flandern, Holland og England i henholdsvis femten-, seksten- og syttenhundredeårene og Vesteuropa i det 19. århundrede udviser fundamentale fællestræk under den brogede overflade.“ (p. 494).

Steensens beskriver, at EU er elitær, fremmedgørende og ufolkelig, og videre, at EU repræsenterer den autoritære retning i Europas historie. Beskrivelsen er fortvivlende korrekt og præcis:

„Unionen slipper politikkenes kræfter løs. Det sociale initiativ springer fra institutionerne. Politikmagerne har travlt. De ser problemer alle vegne og klør på dem. På teleskærmene kan folket iagttage de folkevalgtes aktivisme. Skinnende fly ruller op foran sværmen af journalister og pressefotografer. Ud stiger folkets repræsentanter. Badet i lys vinker demokratiets spidser til kameraerne. Tiden tillader ikke meget snak. Mappemændene haster ind i de sorte limousiner. Sikkerhedsfolk og blinkende politiskorter fører eliten ind i salene. De vidende i magtens udøvelse lejr sig om mahognibordene. Spillet sættes i gang. Strategier udtænkes.

Der flyttes rundt med bønder og springere, soldater og tårne. Det 20. århundredes højheder sjaker med mennesker og grænser. Toget kører. Kedlerne varmes yderligere op. Nye ruter vedtages. Direktiverne er på vej. Ude ved skærmene sidder den store mængde, hovedrystende og magtesløse. Men karrieremagerne følger godt med. At kende kørselsretningen betyder noget. Det gælder om at være med i toget, at være på forkant med udviklingen. Fyrsterne om mahognibordene rejser sig. Middagen med de celebre vine venter. Der skåles under prismekronerne. De professionelle politikere og kommissærer kender hinanden. Fælles interesser styrker broderskabet. Champagnen drikkes ud. Limousinerne holder foran trappen. Igen er de folkevalgte i luften. Levebrødspolitikerne løber ikke tør for problemer.“ (p. 486).

Vejen til frihed og væk fra den stadig voksende trældom går gennem et regulært oprør. Gennem fredelig og uvoldelig civil lydighedsnægtelse er det muligt at lamme staten så effektivt, at den sættes ud af kraft, og det vil være muligt at etablere de rammer, der nødvendige for et frit samfund. Målet for den civile ulydighed er „samfundets afpolitisering“. Steensen foreslår, at der opbygges borgerværn, der kan stille en mur af fjendtlighed over for de kontrollerende myndigheder:

„Inspektionsskibe, overvågningsfly, biler, lytterudstyr, fotoapparater og måleinstrumenter må udsættes for så virkningsfulde blokeringer, at kontrolleringen ikke kan gennemføres.“ (p. 539).

„Et effektivt net af borgerværn stopper statens fremdrift. Overvågningssystemet går i opløsning. Initiativet glider den offentlige magt af hænde. Det har ingen mening at udstede kommandoer, som ikke efterleves.“ (p. 541).

Det stærkeste kort er skattenægtelse, der totalt vil fratage staten og politikerne enhver mulighed for at fortsætte undertrykkelsen. Imidlertid er det vigtigt, at skatteoprøret organiseres til mindste detalje, da risikoen for fiasko ellers bliver for stor.

Det er fornuftigt, at Steensen ikke blot overvejer, hvordan den undertrykkende stat kan sættes ud af kraft, men også, hvordan det er muligt at bevare friheden i nyt samfund, hvor initiativet ikke kommer fra politikerne og embedsapparatet, men fra folket. Således peger han på: En ny forfatning, der skærmer mod politiske indgreb og udplyndring; en uafhængig forfatningsdomstol; en afprofessionalisering af politik; ejendomsrettens og en garanti og sikring af boligens ukrænkelighed, arbejdets frihed, etableringsfriheden, produktions- og bevægelsesfriheden samt flere folkeafstemninger.

„Hvordan kan man indrette et samfund, hvor man ikke behøver at være enige om ret meget? Denne problemstilling slår alle andre i vigtighed. Individualismen er udgangspunkt for enhver demokratisk bestræbelse. Et menneske har ret til at leve sit eget liv på sin egen måde. Det er ikke en dyd at løfte i flok, at stå sammen, at være enige med andre. Socialbyggerne, menneskehedens store velgørere, frelsere og verdensforbedrere har forvoldt uendeligt gru. Tæl selv efter i massegravene!“ (p. 559).

Steensens radikale holdninger til trods mener han dog alligevel, at der er opgaver, der bør varetages af det offentlige. Han peger på retsvæsenet, forsvaret samt en begrænset socialpolitik over for fysisk og psykisk handicappede.

Demokratiets rødder er en uhyre spændende bog med et væld af væsentlige informationer om frihedens udvikling gennem historien. Imidlertid mangler man et noteapparat, en kildeoversigt og et indeksregister, for at bogen kan blive et velegnet arbejdsredskab.

Per Ørum-Hansen

Narkokrigen kan ikke vindes

Richard Stevenson: Winning The War On Drugs: To Legalise Or Not? 92 s. London: The Institute of Economic Affairs, 1994.

De vestlige landes regeringer kan ikke vinde krigen mod narkoen, hævder økonomen Richard Stevenson i en ny publikation fra Institute of Economic Affairs (IEA) i London. Narkokrigen, der nu har stået på siden 1973, hvor Richard Nixons fremsatte den første krigserklæring, er til trods for en storstilet indsats ikke kommet et skridt nærmere en afslutning. Tværtimod. Problemerne omkring misbrug af narkotika har aldrig været så store, som det er tilfældet nu.

Derfor foreslår Richard Stevenson fra Liverpool University og leder af IEAs sundhedsøkonomiske enhed, at den amerikanske og andre vesterlandske regeringer opgiver kampen. Brugen af narkotika må afkriminaliseres.

Nu er det efterhånden ikke overraskende at høre sådanne liberaliseringsforslag fra akademikere, der dagligt beskæftiger sig med narkomisbrug. Det er ikke længere hverken provokerende eller revolutionerende. Alligevel vægrer de vestlige landes regeringer med USA i spidsen sig ved at følge rådet om at liberalisere. En forklaring kunne være, at det ville være en ydmygende tilbagetrækning. Fejlslagne felttogter er aldrig populære. Så hellere holde krigen gående.

Der er dog også andre grunde til ikke at liberalisere, påpeger Stevenson. Ja, der er endog vældigt gode argumenter for fortsat at forbyde fremstilling, salg og brug af de hårde stoffer. Som alle andre økonomer kender Stevenson remsen, og læserne spares heller ikke for den.

For det første kan interventionen begrundes med hensynet til misbrugerne. Misbrugerne er inkompetente mennesker, der ikke formår at forvalte deres egen tilværelse, hvad enten viljen er til stede eller ej. Misbrugeren er jo slave af stoffet. Derfor er den paternalistiske stat tvunget til at drage omsorg for narkomanerne ved at gribe ind og beskytte dem imod de negative konsekvenser af deres egne handlinger.

Det andet argument for den statslige intervention er hensynet til andre. Der forekommer fejl på markedet, hvorfor det ikke kan være foruden regulering. Markedsfejlen består i, at forbruget af narko har eksterne effekter, det påfører andre mennesker omkostninger, omkostninger som narkomanen ikke tager højde for, når han fastlægger sit forbrug. Derfor bliver forbruget langt større end hvad der egentlig er hensigtsmæssigt. Det er helt parallelt til, at virksomheden vil forurene mere, når den ikke indregner omkostningerne ved forureningen for ofrene.

Konfronteret med markedsfejl af denne type har økonomer traditionelt anvist en „løsning“ i form af offentlig intervention, så markedsfejlen kunne rettes. Heri ligger forklaringen på den omfattende regulering af de vestlige markedsøkonomier, der er vokset frem efter anden verdenskrig. For der findes næppe et marked, hvor det ikke er muligt at pege på en eller anden markedsfejl.

Markedet for narkotika er ingen undtagelse. Man kunne med lige så stor ret argumentere for, at staten beskyttede sine svage borgere imod de skadelige virkninger af tobak og alkohol, som er vanedannende og nedbrydende for helbredet (dette program er selvfølgelig også ved at blive iværksat). En anden god grund til at intervenere på markedet for alkohol er eksistensen af markedsfejl. Ikke alene kan det føre til mis-

brug og alkoholisme. Overdreven indtagelse af alkohol har eksterne virkninger på andre, f. eks. i form af trafikulykker, vold osv.

Eksistensen af markedsfejl er imidlertid kun en nødvendig betingelse og ikke en tilstrækkelig betingelse for, at man med fordel kan regulere et marked. Et andet krav må nødvendigvis være, at man med regulering ikke skaber „regeringsfejl“, der er mere omfattende end markedsfejlen. Desværre har man ofte i den vestlige verden måttet erkende omkostningerne ved regeringsfejl gennem bitter praktisk erfaring.

Narkomarkedet er et godt eksempel herpå. Der findes næppe noget område, hvor regulering har haft så mange skadelige virkninger. Reguleringen har ikke gavnet mange. En undtagelse er selvfølgelig narkobagmændene, der hvert år kan indkassere en enorme summer, fordi de har et *de facto* monopol på de kriminelle aktiviteter. Lovlydige borgere holder sig væk. Narkopolitikken har også givet arbejde til mange politibetjente og toldere. Og så økonomerne. For hvor der skal en økonom til at påpege markedsfejlen, skal der ti gange så mange til at overskue alle uheldige konsekvenser af reguleringen.

Forbudspolitikken er forbundet med betydelige samfundsøkonomiske omkostninger. For det første må de skatteplagede borgere betale regningen for den store indsats, som politi, toldmyndigheder og de offentlige anklagere lægger for dagen for at konfiskere stoffer og få de tiltalte idømt lange fængselsstraffe. Hertil kommer regningen fra fængselsvæsenet. Oveni det kommer så de betydelige omkostninger til pleje af narkomaner, der er blevet invalide af overdosering. Det er i sidste ende en konsekvens af politiindsatsen, der jo ikke sjældent medfører, at narkomanerne må skifte „forhandler“.

Et forbud vil aldrig få de forbudte stoffer til at forsvinde fra markedet. Når der nu engang er efterspørgsel efter rusmidlerne, så vil der altid være nogle, som er villige til at udbyde disse stoffer på det sorte marked til trods risikoen for at blive taget og straffet for det.

Myndighedernes jagt på pusherne og deres bagmænd samt konfiskation af illegale stoffer vil derimod med sikkerhed få prisen til at stige. Desto mere effektiv en politiindsats, desto højere en pris. Derfor ser vi i dag de skyhøje gadepriser på narko.

Forbuddet og de høje priser på narko afskrækker selvfølgelig nogle mennesker fra at bruge narko, men det rammer også misbrugerne. Meget hårdt endda. For at finansiere sit daglige forbrug er narkomanen tvunget til skaffe op til flere tusinde kroner. Det kan for flertallet kun ske ved prostitution og kriminalitet. I deres desperation må narkomanerne røve, stjæle og bedrage andre. Forbudspolitikken får med andre ord kriminaliteten til at spire. Forsikringsselskaberne må årligt udbetale kolossale erstatninger i forbindelse med narkomaners indbrud og tyveri. Regningen ender naturligvis hos forsikringstagerne. Tyveriet betyder også, at efterspørgslen efter alarmsystemer og andre beskyttelsesforanstaltninger stiger.

En anden konsekvens af kriminaliteten er, at de udstødte narkomaner bliver isoleret endnu mere fra resten af samfundet. I USA, der fører an i krigen mod narkoen, er mord og gadekampe med skydevåben mellem narkobander efterhånden blevet en del af hverdagen. Narkomanerne vil nu hellere dræbe under røveriet end risikere at blive anholdt. Det er

også, hvad vi kan vente os i Europa, hvis politikerne vælger at gå i amerikanernes fodspor med hårdere straffe for overtrædelser af narkoforbuddet. I visse engelske byer tager ambulanceførerne i dag skudsikre veste på, inden de rykker ud til bestemte bydele.

Andre narkomaner forsøger at tjene til deres eget stofmisbrug gennem pushervirksomhed. Som pusher er der to måder at tjene penge på. Den ene er ved at fortynde stofferne, så en given mængde narko kan sælges til „overpris“. Dette er naturligvis dødsens farligt for misbrugerne, fordi de aldrig kan være sikre på kvaliteten.

Den anden måde at tjene penge på er at skaffe nye kunder. Det vil pusheren gøre ved at opsøge og lokke svage personer ud i narkomisbrug. Så hvis man tror, at forbuddet og politiindsatsen vil beskytte ungerne mod narkotruslen, tager man fejl. Risikoen er større med et forbud, hvor pusherne har et økonomisk incitament i de høje priser til at opsøge teenagerne i de miljøer, hvor de færdes. Det er et af paradokserne ved forbudspolitikken, skriver Stevenson, at den rent faktisk på langt sigt kan øge forbruget.

For narkomanen er livet et helvede. Han må bruge størstedelen af sin „indkomst“ på stofferne og har derfor ikke råd til ordentlige boligforhold og ernæring. Mange lever som vagabonder. Narkomaner har derfor også en højere risiko for at blive syg. Vanskeligheden ved at skaffe stoffer fører ofte til et livsfarligt blandingsmisbrug og brug af stoffer med ukendt styrke. Narkomanernes tilværelse ender derfor ikke sjældent med dødsfald ved forgiftning og overdosering. Spredning af smitsom leverbetændelse og HIV er en anden negativ konsekvens af forbuddet, fordi stofmisbrugere ofte deler kanyler.

Men narkopolitikken er ikke kun forbundet med store omkostninger for stofmisbrugerne. Kampen mod narkoen har medført, at borgernes rettigheder er blevet svækket i forhold til statsmagtens, i takt med at politiets beføjelser udvides. Politiet har mange steder fået ret til at anvende agenter, der lokker borgerne til at begå til kriminelle handlinger, som de så efterfølgende straffes for. Isolationsfængsling og brug af anonyme vidner er andre eksempler.

I USA er det nu kommet så vidt, at myndighederne kan beslaglægge folks ejendom, hvis de blot mistænker dem for at handle med narko. Det kræver ikke engang en dommerkendelse! Andre steder har man indført tvangsbehandling, som kan iværksættes uden misbrugerens accept.

Stevenson foreslår, at de vestlige landes regeringer forkaster den fejlslagne forbudspolitik og legaliserer narko. De menneskelige og økonomiske omkostninger er simpelthen så høje, at det ville være fejlt at fortsætte krigen. Det vigtigste af alt, fastslår Stevenson, er at få afkriminaliseret brug og besiddelse af narko.

Der vil være mange fordele forbundet med en legalisering af narkomarkedet, hævder Stevenson. En liberalisering ville føre til et kraftigt prisfald i gadeprisen på narkotika og dermed give narkomanerne mulighed for et liv med ordentlige boligforhold og ernæring. Og de mange forgiftningstilfælde kunne undgås. Det vil også lette misbrugernes adgang til behandlingssystemerne.

I stedet for de kostbare forsøg på at fjerne udbuddet, burde politikerne hellere satse på at reducere efterspørgslen. Det kan ske gennem tilbud om behandling til narkomanerne og uddannelse til unge misbrugskandidater, foreslår Stevenson.

Finn Ziegler